

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hónap 15-én
a nagy szünetet kivéva.

Szerkeszti
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest, IV. Ferenc József part 27.

FURCSA ÖSSZETÉTELEK.

Buzás Dezső mostanában tette szóvá (Nyr. 37:315) az összetételek terén elharapódzott legújabb divatot, mely a *képvisel*-féle szabálytalan szerkezeteket hirtelen annyira megszaportította. Magam is régóta figyelem ezt a furcsa állapotot s így szintén szolgálhatok egypár megfigyeléssel. De előre megjegyzem, hogy Buzás példái nem mind egyneműek, nem mind idevágók. Ilyenek: *tárcacikkeznek, gyékénykaszinózni, besajtóperelt, ujságíró, földtrágyázni, elnökbeszédezett*. Ezek lehetnek szokatlanok, lehetnek furcsák, de nem olyan összetett igék, mint a *képvisel* és *számfejt-félék*. Nem így keletkeztek: *tárca + cikkeznek, gyékény + kaszinóz*, hanem *tárcacikk + ez(ik), gyékénykaszinó-z* stb. S a Buzás említette *nászutaz* szintén keletkezhetett a *nászút*-ből. Ezek tehát összetett névszókból képezett igék, olyanok, mint pl. *fűszerez* (nem *fű + szerez*), *kardlapoz* (nem *kard + lapoz*), *sortüzel, megbaltafokoz* (Dugonics), *kiebrudal* (ebrudon vet ki),¹ *megkérdőjelez* (»megidézőjelezett« szó, Szarvas G. Nyr. 22:514). »Mikor *arcképeznek*, nincs másnak helye az atelierben, mint a festőnek és a modellnek« (Jókai: Tengersizemű hölgy¹ 1:26). »Ha elindulsz, hogy Triesztbe *vasutazz*« (Fővárosi Lapok 17:700), »Kártyázott, *lóversenyezett* és primadonna-kultuszt úzótt« (Szemere Gy., BH. 1908. IX. 3). Igy: *hangversenyez, vendégszerepel*. »De *föl* van *zöldgallyazva* az a kocsi« (Nép, május 1-én). — És ha Volf György azt írja a Tihanyi-kódexről, hogy »kitünő hűséggel másolta vagy helyesebben mondva *hasonmásolta* e kódexet Rómer Flórián«, természetesen nem úgy érti, hogy *hason másolta*, hanem *hasonmásolta*.²

¹ *Eleblábál* (igy, ebből: *elblába*) Beregszászi: Dissertatio. 86.

² Vö. Nyr. 4:491. — Brassai is téved, mikor a *fényképez* igét is ama »szörnyetegek« közé sorolja, MMondat 3:57. — Vö. még: a *fogadatlansprókatóroskodó* Filológus (MNy. 3:322); *királyyakorlatozik* 200,000 katona (Népszava 1908. IX. 13. 7); »Pest vm. *nemzeti komédiázik*« (uo. IV. 14. 4) stb.

Máskép vagyunk a *képvisel*-féle összetételekkel. Ezek valóban főnévvel összetett igék, még pedig többnyire tárgyi viszonyban: *képviseli* = a képét viseli, *kárpótolja* = a kárát pótolja. Ilyen összetételt a régiségben s a népnyelvben alig-alig találunk. Hogy szerkezetük szabálytalan és ellenkezik a magyar nyelvszokással, azt már sokszor elmondták, leghatásosabban Brassai, ki szerint »ez a borzasztó soloecismus a nyelvújítás dühének ellene álló erkölcsi korlát utolsó lécecskáját is elvágta« (MMondat 3: 57), és Szarvas Gábor, ki szerint e *kárpótol*-féle összetételek »époly rosszak, mint ezek volnának: *naplopok, csizmahúzó, magvetek*«, s ha ahelyett hogy valakinek képviselője helyesen mondjuk, hogy *képviseli*, époly okszerű ahelyett hogy a pápa Krisztus helytartója »a pápa Krisztust *helytartja*« stb. (Nyr. 15: 225, 466, és 13: 280). Az első ilyen példák megalkotásakor is megtévedt, hibás nyomon indult el a nyelvérzék, valami olyan okoskodásból, hogy ha *viselő* és *viselet* mellett van *visel* ige, akkor *képviselő* és *képvisélet* mellett is lehet *képvisel* ige.¹ Része lehetett benne annak a törekvésnek is, hogy egy-egy német igét egységes igével s a némethez hasonló mondatszerkezettel lehessen lefordítani: *jemanden entschädigen*: kárpótol vkit, *jemanden vertreten*: képvisel vkit, *verteuern*: árverez, *protegiere*: pártfogol (e h. kárát pótolja, képét viseli, árát fölveri, pártját fogja). Annyi bizonyos, hogy az első ilyen összetételek a nyelvújítás korában bukkannak föl. Eddigi tudomásunk szerint (vö. NyUSz) először a *gondvisel* ige tűnik föl 1786-ban,² azután a *pártfogol* 1829-ben, *végrendelkezik* 1837-ben, *képvisel* 1844-ben (1848-ban terjedt el, előfordul

¹ Így csináltak a *népfölkelés* hamis analógiájára *népfölkelőt*, sőt a *népvándorlás* mintájára *népvándorlót*: «Látjuk a népvándorlókat, amint jönnek keletről és elvesznek a nyugati szemhatáron» (B. H. 1906. VII. 30. 3). Így a *szociálpolitika* mintájára ezt az igét: «Csak szociálpolitikájának hát az urak minél többet a szocializmus ellen» (Népszava 1908. VII. 1. 2). Továbbá a *közhasználat(ú)*, *köztudomás(ú)*, *köztisztelet* analógiájára legújában *közismert*, *közérthető*, *köztisztelt*-féle melléknévi igeneveket. («Ha a vaskezü Tisza Istvántól nem ijedtem meg, a Budapesten *köztutált* P. G.-éktől még kevésbé vagyok hajlandó megijedni.» Bp. Napló 1906. XI. 18. «A köztisztasági bizottság . . határozata ellen tiltakozom . . Mintha nálunk, ahol a piszok *köztisztíthatatlan*, holmi egyéni érdekek fűződnének a közpizskossághoz.» Az Ujság 1908. V. 16. 7). — A *népfölkelőről* azt írja Csapodi István Nyr. 19: 285: «A törvénybe csupán a *népfölkelés* van beiktatva. De a *népfölkelőt* meg a *néplefektőt* addig tréfálták mindenféle alakban, míg végre amaz minden jog és ok ellenére megvetette lábát; pedig épen olyan neveltséges, mintha az *országgyűlés* révén a képviselőket *országgyűlőknek* hinánk.»

² Kónyinnál: «A hátrahagyott árvák . . rosszul gondviselgetnek s neveltetnek» (Paraszt ember 347). — Időrendben Kazinczynak ez az összetétele következik: «Ezt volna jó *fejvenni*» (= der ist gut köpfen, Munkái 8: 161). Az 1838-i Tájékoztárban a *salapolni* szó így van értelmezve: *örömkialtozni*.

pl. Sárosy Gyula Aranytrombitájában, de Petőfinél is), *árverez* 1845-ben, *kárpótol* 1854-ben, *gyorsír* 1872-ben.

Volf György harmincöt évvel ezelőtt megjövendölte a M. Nyelvőrben (2: 542), hogy »ha meghagyjuk a rossz példát, akkor hiába minden még oly hangos tiltakozásunk is, irodalmunk követni fogja s továbbra is csak *műtesz*, *távír*, *gyorsír*, *gondvisel* stb.« És jóslata beteljesedett. A hivatalok csakhamar *számfejtették* a fizetéseket,¹ a kereskedők *végeladnak* stb. Igaz, hogy a legtöbb ilyen kifejezés tréfás célzattal készült, talán azért, mert a megvolt példákat annyiszor emlegettük gúnyosan és tréfásan, — talán azért, mert a tréfás kifejezések egyáltalán kedvelik a szokatlan, szabálytalan formát, »rossz dolognak rossz szót! mint Plautus a comicum kedviért«, mondja Brassai (az idézett helyen; vö. a Játszi szóképzést, Laczkó Géza füzetét, NyF. 49. sz.). Így ítélhetünk meg talán néhány népnyelvi alakot is. Brassai csakugyan így magyarázza a *becsmérel* ígét (a NySz-ban *becsméll* és *becsmérez*). Ezt lehet ugyan másképp is, többféleképp magyarázni, pl. a rokonértelmű *ocsmárol* analógiájából, mely az *ocsmár* 'ocsmány' származéka (noha viszont *ocsmárol* is keletkezhetett az *ócsárol* és *becsmérel* keveredéséből), vagy a finnugor *-m* képzővel, mint *eszmél*, *kegymél* (Szinyeyi magyarázata NyK. 26; 4).² De Brassai nézetét támogatja egy másik ilyen tréfás összetétel: *ésméricssel* 'ésszel fel akar fogni', pl. »Hasztalan *ésméricскеlek*, nem megy sehogy sem a fejembe« (Alföld, MTsz); *ésméricскеlés* (Háromszék, MTsz). Ez nem lesz az *eszmél* származéka, inkább a *méricskél* 'méreget' ígét láthatjuk benne. De már aligha ilyen összetétel a *számadol* ige (noha CzF. és Thewrewk E. annak tartja, az utóbbi éppen a *becsmérel* igére hivatkozva, Arany Aristophanesének glosszáriumában);³ ez valószínűleg a *számadólból* van képezve, tehát tkp. **számadól*, mint *jövendöl* < *jövendöl*, *patkol* < *patkól*.⁴

¹ Minden állami fizetési könyvecske címlapján ott van: «Az évi járandóságok csakis a számfejtő tisztviselők által . . . *számfejtettek*».

² Ugyanezt a képzőt látjuk a *bajmolódik* igében.

³ Egy csángó mondat így hangzik: «A többi a bojárnak bé kell hogy *számadódjék*» (MTsz), de ez más eset, mert itt a *szám* alanya az igének, mint pl. a *mennydörög* ige első tagja. Vö. Dessewffy J. gr. tréfás mondását: «Feleségemet a hideg lelte, a gazdaság mérgei pedig majd hogy engemet nem *hidegletettek*» (I. Kaz. Lev. 8: 159). «*Hűlek lelni*: febricitare» Murmellius szót. 977. sz. Továbbá: «Majd *meg ördög tördellek* én tégedet» (Gyarm. Nyelv-mester 1: 354.) — *Ésméricскеlés* Dugonicsnál is, id. NyK. 17: 63.

⁴ Igenevekből származnak a következők is: «Itt az aránt csak *képutáldónak* az pá-

Már most felsorolom azokat a példákat, amiket az újabb irodalomban megfigyeltem, a hetvenes, nyolcvanas évek óta. Mint e jegyzék mutatja, különösen a legutolsó években szaporodtak el nagyon az effélék s mai nap csakugyan divatosak is lettek:

gyorsír: Kár, hogy valaki nem gyorsírta utána; egész florilegium lett volna belőle (Jókai: Rab Ráby, 1. kiad. 1879. 2:112; Buzás idézetei közt is: »versét *legyorsírta*«).

próbamozgósít: Fortifikálunk, próbamozgósítunk, lovaságot szaporítunk (Jókai, egy hirlapi cikkben, 1879? vö. alább *hadgyakorol*).

éjbuvárol: A Tartarusban »éjbuvárlanak« (Arany: Aristophanes 1879. Felhők 194. v., Arany maga teszi idézőjelek közé, mert a görög eredetinek tréfás összetételeit utánozza.¹

légevez: Hát aztán, hova *légevezel* most? (Arany J. nyomatta dült betűvel, uo. Béke 92).

istenimád: Nincs hely kicsinyednek, hol istenimádkodhat (Latkóczy M. PhilKözl. 10:817. 1886, anapesztusok közt).

meg-névmagyarosítani: Ezeket mind könnyen meg lehetne névmagyarosítani (Bpesti Hirlap, a nyolcvanas években).

gyorshajtani: A főrendek megszavazzák a recepciót, ha a kormány engedi őket gyorshajtani (A Hét 1893. 4:285).

közigazgat: Ha valamely megye úgy közigazgatná magát, mint a főváros, rég kimondották volna felette a halálos ítéletet (Hoitsy Pál, Egyetértés 1897. XII. 23. 2; persze elég lett volna *igazgatná*, de azóta nagyon elterjedt ez az összetétel). Így közigazgatni nem szabad egy világvárost (Az Ujság 1904. III. 26. 2). Amíg ők vannak uralmon, arról volna szó, hogy az országot jól és becsületesen közigazgassák (uo. 1906. VII. 26). »Közigazgatnak.. Valóban érdekes ez a mi közigazgatásunk« (Bp. Napló 1908. IX. 2. 6).

el-hadgyakorol: Kár elhadgyakorolni azt a temérdek jó puskaort (A Hét 1897. 578; vö. *próbamozgósít*).

atyafilátogat: Élénkebb járás-kelés észlelhető, szomszédolnak, atyafilátogatnak (Pesti Hirlap 1905. X. 9, tárca).

pisták» (Pósházy: Igazság istápa 2:365): *képutáló* 'képmutató'. «Sokat *bajviaskodol*» (1807-ből idézve Nyr. 25:282): **bajvivóskodol* × *viaskodol*. «Ezek a hivatalnokok nem a miniszter tudtával *ügyefogyatkoznak* a bureaukban» (Ellenőr 1874. 95. sz.): mintegy *ügyefogyót-koznak* × *fogyatkoznak*.

¹ Thewrewk E. az Arany Aristophaneséhez való glosszáriumba nem vette föl; a következőt fölvette, de minden megjegyzés nélkül; csak a Lovagok 772. versében előforduló *számadol*shoz jegyzi meg, hogy «*számadol* helyes alkotásu népies szó.»

műpártol: Műpártol tehát megint az Akadémia (Jövendő 1906. jún.).

fejszámolni: Bámulatos! hát te még fejszámolni is tudsz? (Az Ujság 1906. VII. 12. 12.)

népszínházigazgatni: Én kitűnően tudok népszínházigazgatni, higgye el! (Az Ujság 1906. XII. 25. 8.; nem olyan inf., mint *háztűznézni*, mert ez a szerkezet csak célhatározásban szabályos).

«képmutogat ma nekem meg a népnek, boldog is, aki beléphet» (Koboz krónikája uo. 1906. XII. 27).

főszerkeszt: Azt a lapot, amelyet én főszerkesztettem, megvették (Lengyel Z. nyilatk. 1906. VII. 4.)

műfelháborodni: Nem kell műfelháborodni (P. N. 1907. I. 20. 8.)

végelad: »A végeladás igen szépen sikerült. Az özvegynek tetszett... a nagy forgalom, és még hat hónap mulva is egész vígan végeladott« (Az Ujság 1900. IV. 21. 12.)

kárörvendez: Ahány magyarfaló a magyar törvényhozás színvonalának rossz jelén kárörvendez (Az Ujság 1908. III. 31. 1.).

le-részletfizet: Még le sem részletfizette az elsikkasztott pénzt, máris ír nekem .. (Az Ujság 1908. VII. 4. 2.)

körutazik: Rauch úr csakugyan tovább körutazik (Az Ujság 1908. VII. 8; vö. alább *kéjutazik*, *körforog*).

kéjutazik: A polgármester kéjutazik (Népszava IV. 1. 5.)

ki-tűzokád: »Minden nap kijelenti, mit kijelenti?! kítűzokádja Justh Gyula, hogy akkor ő lemond« (Népszava 1908. VI. 3. 5.)

világuralkodik: Ő uralkodni akar, még pedig világuralkodni (uo. VIII. 20. 5.)

bele-kézszerítod, *színjátszanák*, *öngyilkolnak* — (Buzás idézeteiben); vö. »Ahol csak a kisasszonyom *színjátsz*« (Én vagyok a Fedák Sári szobalánya kezdetű kabaré-dalban).

körforog: Hogyan jöttél haza a Rákóczi-útról? Körforogtam (azaz körforgalmi villamos kocsin jöttem; budapesti párbeszédből).

És íme, éppen mikor e sorokat befejezem, olvasom Rákosi Jenőtől a következő mondatot: «*Népoktatunk*, *felntettek* *oktatunk*, leánygimnáziumot csinálunk, harmadik egyetemet tervezünk» (B. H. XI. 4.) S ugyancsak most olvasom Oláh Gábor új fü-

zetében (Keletiek nyugaton, 4. l.): »A halál a legnagyobb gavallér: mindent *végkielégít*».

Mit szóljon, mit tegyen a nyelvész? Beletörődjön ebbe mint a nyelvfejlődés megmásíthatatlan tényébe? vagy elítélje mint mulékony divatot? Egyelőre csak — fejcsóvál, fejcsóvál.

SIMONYI ZSIGMOND.

HIÁTUSTÖLTŐNEK TÁMADT MÁSSALHANGZÓ MÁSSALHANGZÓ UTÁN.

Tova, tovább, továbbad szavainknak a MTsz. a következő alakjait mutatja:

1. *ta, tâ, taj, tã;*
2. *toa, tóa, tua, toább, toébb, toíbb, tuább, tuábbat;*
3. *tova, tuva, tovább, tovébb, tovébb, tuvébb, továbbad, továbbat, továdabb;*
4. *tohi, tohíbb, tohibbé, tohábbat;*
5. *tojább, tojeb, tojébb, tujébb.*

E szavakban a *tő to-, tu-*, s megfelelője részint a nyelvünkbeli alakokhoz hasonlóan ragozottan, még pedig legtöbbször a *tova* ragjának megfelelőjével, részint önálló mutató névmásul fordul elő a rokonnelvekben: votj. *tu* az; osztj. *to* az, *towə* oda; vog. *ta, tâ* az, *tou, tâu, tū* oda; f. *tuo* az, *tuohon, tuonne* oda stb.

A rag pedig a *tova* fölsorolt változataiban *-é->e- ~ -i->i ~ -á->a*, s ez nem más, niint elavult *-é ~ i* irányragunk.

Tehát az 1. pontbeli alakokban a szótőnek és a ragnak magánhangzója egy szótaggá van összeolvadva, a 2. pontbeliekben a szótő magánhangzójára következik a ragé, a 3. pontbeliekben a szótő magánhangzója és a ragé közt a támadt hiátust egy *-v-* hang tölti be, a 4. pontbeliekben egy *-h-*, az 5. pontbeliekben egy *-j-* hang. Ez a három hang szokott nyelvünkben hiátustöltő lenni: *bial ~ bivaly ~ bihal; dió ~ dijó ~ divó* stb. stb.

Tova szavunkban ami rag van, azon rag van vissza és *össze* szavunkban is. Ezeknek következő alakjait találjuk a régi nyelvből (R.) és a népnyelvből (N.) a NySz.-ban és a MTsz.-ban:

gyöngébb hangsúlyú szótag magánhangzójának kiesésével a *vissza* és *össze* 2., 3. és 4. pontbeli alakjai. Háromtagu szavaink középső rövid magánhangzójának kiesése nyelvünkben régi és általános hangváltozás. Az OklSz.-ban 1217-ből van idézve *szolga* (< *szologa), 1226-ból *ásvány* (< ásovány), s a HB.-ben *jutva* van, nem < *jutova* (vö. göcseji *mondova*, *ütöve*).

Meg vannak tehát magyarázva a *vissza* és *össze* 2., 3. és 4. pontbeli alakjai. Világos, hogy ezekből pótlónyújtással lettek az 5. pontbeliek. Az 1. pontbeliek pedig vagy úgy lettek, hogy bennük eredetileg a szótő végső magánhangzója és a rag közt a hiátus, mint a *tova* 2. pontbeli alakjaiban is, be nem töltődve, a két szomszéd magánhangzó úgy összeolvadt, mint a *tova* 1. pontbeli változataiban; vagy pedig úgy, hogy az esetleg támadt hiátustöltő mássalhangzó kiesett s azután lett az addig elválasztott két magánhangzó eggyé, oly hangváltozással, mint pl. *tévének* > *tének* > *tőnek* 'faciebant'.

Elé, elő határozószavunkban *el-* a tő és szintén a *tova-*, *vissza-*, *össze-* beliekével azonos a ragja. Az *el-é*, *el-ő* alakban tehát a tő és rag viszonya olyan, mint az *össze* és *vissza* 1. pontbeli alakjaiban. A régi nyelvben gyakori *el-v-é*, úgy hiszem, a 2. pontbeli *visz-v-a* stb. alakoknak felel meg. A föltételezhető **elvé-n*-ből (vö. *öszvé-n*) az 5. pontbeli *vissza* stb. alakokhoz hasonlóan pótlónyújtással lett **ellén* > *ellen* (mint *innén* > *innen*) és a lokatívusi *-t*-vel megtoldva *ellent* (vö. *vissza* és *viszont*, *viszent* Istv.: Volt. 17. NySz.). A föltételeztem **viszo-v-á*, **öszö-v-é* alakoknak pedig a ma is élő *ele-v-e* felel meg és annak a régi nyelvben az *elé*, *elő* határozószóval azonos alkalmazással is járatos *elëve* v. *elevé* és *előve* változatai. Úgy gondolom, hogy eddigi fejtegetéseim világossá teszik azt, hogy az *elevé* nem, mint a mai nyelvtudomány tartja, az *elő* főnév ragozott alakja. Támogatja e véleményemet az is, hogy a kódexekben és régi nyomtatványokban nem *elő-ve* ~ *elé-ve* alakokat találunk, hosszú középső magánhangzóval, hanem *elëve* v. *elevé* és *előve* alakokat. Ez utóbbi alakok pedig nem magyarázhatók úgy, hogy a tő *elév-*, *elev-*, *elöv-*, mert hiszen az *elő* főnév az *elé* > *elő* határozószó önállósult alakja, annak pedig hosszú *-ő* hangja, az irányrag, nem *-v-s* diftongusból fejlődött. Az *elé*, *elő* határozószóból úgy lett vminek *ejeje*, mint a *hátul*, *vissza* stb. határozószókból vminek *hátulja*, *visszája* stb. Az

eddigiek nyomán és az eddigiek bizonyítékául megtaláljuk magyarázatát a tihanyi apátság alapító levele *eleuui* szavának is. »Posthec ad *eleuui humuk* inde ad harmu ferteu«. Szamota úgy olvassa és magyarázza: «*eleuui* = *elevi*, azaz *elői*. Semmi esetre sem azonos az *elv* = túl, szóval». (L. NyK. 25:133.). Zolnai ama szót az OklSz.-ban az 'anticus, vorder' jelentésűek közt közli; olvasásában ingadozik: «*elevi* v. *elővi*?» és megkérdőjelezi jelentését is: «*elő?*» Szerintem az *eleuui* jelentése 'elői' nem lehet, hanem csakis 'elő'. Hiszen se ma nincs *elői*-előtaggal összetett földrajzi nevünk, se régen nem volt, hanem igenis *elő*-előtaggal. Olvassuk csak az OklSz. adatait *Elő*; 2. alatt: *Előtő*, *Elómál*, *Elősár*, *Elörét* stb. Kérdés mármost, hogy olvassuk az *eleuui* szót, ha annak 'elő' (Előhomok) jelentést tulajdonítunk? Az oklevél írásmódja szerint az *uu* *v* hangot jelöl, az *i* pedig *i* vagy *í* hangot. Én tehát ama szót így olvasom: *elēvi* v. *elevi*. Ebben én az *-i*-t régi irányragunknak tartom (vö. *toi*-bb, *tohi*, *tohi*-bb, *ësszi*, *esszi*, *összi*, *messzi*, *messzi* stb.) a *-v*-t hiátustöltőnek, szóval az egész szót az *elő* határozószó *elevé* alakjához hasonló változatának, mely, mint az *elő* alak is az említett földrajzi nevekben, névszóvá önállósult.¹

Amint pedig magyaráztam a lativusi rag előtt a tő végső mássalhangzójának megnyúlását, (pl. **közö-v-é* > **közvé* > *közzé* 'inter'), természetesen úgy magyarázom az *e* raggal azonos translativusi (*-vá*, *-vé*) rag előtt is ugyane jelenséget (pl. **azov-á* > **azvá* > *azzá*), eltérően Szinnyeitől, mint ezt már egy cikkemben (MNY. 4:320) említettem is. Szinnyei magyarázata jelen cikkemet figyelembe nem véve se állhatna meg. Szerinte (l. MNY. 3:78) a *vízzé*, *vassá* alakok nem **vízvé*, **vasvá* alakokból lettek, hanem **vízé*, **vasá* alakokból a *vízzel*, *vassal* alakok hatására. Véleményem szerint a *-val*, *-vel* rag mind alakját, mind alkalmazását nézve annyira különbözik a translativusi ragtól, hogy arra nem hathatott. Hogy nem hatott, mutatja az is, hogy van *evvel*, *avval*, *emevvel*, *amavval* stb., de nincs *evvé*, *avvá* stb., hanem *ezzé*, *azzá*.

Jelen cikkemnek itt véget vetek. Véget vetek abbeli véleményem nyilvánításával, hogy ennek alapján nyelvünk alaktanának sok kérdése lesz megoldható, sok képzőnk és ragunk,

¹ A NySz. 'primitus, antiquitus, prius' jelentéssel közöl *elève* alakot is 1613-ból s 1626-ból és *elévé* alakot 1630-ból s 1696-ból. Ha ez alakokat csakugyan úgy kell olvasnunk, azok véleményem szerint az *elevé*, *elevé* alakokból lettek az *elé* hatására.

illetve képző- és ragelemünk lesz megmagyarázható. Legyen szabad mindezekről apródonként beszámolnom, legközelebb pedig az e cikkben fejtegetett elvek alapján a Halotti Beszéd néhány szavának adnom magyarázatát.

(Kunszentmiklós.)

MÉSZÖLY GEDEON.

NYELVESZTÉTIKA.

Ezen a címen igen elmemozdító, gondolatébresztő s nyelvészeink részéről figyelmet érdemlő sorokat ír Rubinyi Mózes a »magyar nyelv ékesszavú mesterének«¹ hatvanadik születése napjára kiadott emlékkönyvben (Beöthy Zsolt Emlékkönyv 458–463. l.). Szólnak pedig e sorok egy új módszerről, mellyel a nyelvészetiikusok a stílusbeli, az egyéni nyelvjelenségeket kezdik újabban tanulmányozni. Ezt a tanulmányozást ugyanis — mint R. mondja — a modern nyelvléktan úgyszólván teljesen elhanyagolta s ezt a súlyos mulasztást igyekeznek pótolni új módszerükkel a nyelvészetiikusok.

Hogy miben áll ez a módszer, mi az alapja, milyen gondolat hatja át emez új irány törekvéseit: mindezt szabatos rövidséggel elmondja nekünk R. Megmondja azt is, hogy a megindító Benedetto Croce, a mai olasz esztétikai irodalom legkiválóbb képviselője, kinek munkája már németül is közkezen forog (Ästhetik als Wissenschaft des Ausdrucks und allgemeine Linguistik). E munkán kívül felsorolja az ez irányban dolgozni kívánókra való tekintettel — nagyon helyesen — a többi idevágó munkákat is.

Fejtegeti azután magának az *egyéni nyelvnek* eleddig még nem teljesen tisztázott fogalmát, kapcsolatban ismét egy-két munkának megemlékezésével.

De ránk nézve legérdekesebb és legfontosabb az, ami a cikkben ezek után az általánosságok után következik. Petőfi örökszép költeményeiből van kikapva néhány költői kép, melyek közül három az alkonyati, az esti pirt a *vér* hasonlatával képzelteni el, egy pedig a leáldozó nap piros sugarait a vörös bor színéhez hasonlítja. R. kimutatja ezekben a vér-metáforákban a nagy költő egyéniségének, szabadságért rajongó szívé-

¹ Simonyi Zsigmond szavai Magyar nyelvének II. kiadásában, az ajánlásban.

nek megnyilatkozását. — Petőfi egyéniségének, fiatalságának egy másik tulajdonságát is költői nyelvéből vett példákkal tünteti föl a cikkíró. A fiatalság kedves tulajdonsága Petőfinél a *«szuperlativusoknak sajátos kultusza»*. Ez tetszik ki az ott idézett illetén felső-fokokból: *szentek szentje, éjek éjjele, üdvök üdve, feleségek felesége* stb.

Evvel a lánglelkű lírikusunk nyelvéből vett két példával, a vér-metáforákkal és e sajátos felsőfokokkal, igen ügyesen igazolja R. a nyelvészeti eme nevezetes problémájának, az egyéni nyelv vizsgálatának fontosságát.

A cikkben azonban van valami felőlő. Nem említi a szerző az idevágó irodalmi smertetésénél Bajza József dr. cikkét (Bajza J. költői nyelvről, Nyr. 37: 13—25), melyet pedig a szóbanforgó új irány első fecskéjéül kellene üdvözlönnünk irodalmunkban.¹ Bajza t. i. szintén egy új nyelvvizsgálati módszert ajánl s ezzel — a tőle ú. n. *pszichológiai módszerrel* — vizsgálja nagybátyjának, a magyar kritika egyik első jeles harcosának, költői nyelvét.

Ez a Bajza-féle módszer, melyet megkülömböztet egyrészt a »dogmatikus eljárástól«, másrészt a »historiaitól«, voltaképen ugyanaz, amit R. állít elénk. Bajza is azt mondja, hogy a nyelv élettelen, csak a gondolat ad neki lelket, életet. A költő csak a külvilág számára használja a nyelvet, mert mi csak a nyelv útján érthetjük meg a lelkét eltöltő költői hangulatot, tartalmat. Így fogván föl mármost a nyelvet, a pszichológiai elemzésnél is elsősorban az illető költő költészetének lényegével igyekszik a vizsgálódó tisztába jönni, legalább főbb körvonalaiban. A tartalmi és hangulati alapsajátságok ismeretével veszi aztán vizsgálat alá a nyelvet, s így kapja meg a lélektani magyarázatát annak, hogy miért használta a költő ezt vagy amazt a szerkezetet, képet stb. Meg is mutatja Bajza, hogy e módszer egyes alkalmazásban milyen eredményes lehet. Két alaptulajdonságra, a *lágyságra* és az *irreálításra* vezeti vissza a vizsgált költő verseinek nyelvi jelenségeit, s ilyen módon egységes és tiszta képet nyújt nekünk a nyelvről.

Ennek a módszernek mindenesetre nagy jövője van, mert a nyelv, a stílus kétségkívül sok világot vet magára a költőre,

¹ Valószínűleg az az oka ennek, hogy R. cikke már át volt adva, hogy sajtó alá menjen, mielőtt emez napvilágot látott volna.

az íróra is, annak egyéniségére; hiszen már rég szállóigévé vált Buffon mondása, hogy a stílus maga az ember.

*

Rubinyi példáit szeretném még valamivel megszerezni. — Petőfit, mint ifjút, rendkívül jellemzi a heveség, s ezzel kétségkívül kapcsolatos képzeletének merész, szabad csapongása, gazdagsága. Ez a *nyugtalanság*, ez a *képzeletbeli gazdagság*, épen az, ami leginkább tükröződik nyelvében. Stílusának például egyik föltűnő vonása a díszítő jelzők nagy kiterjedésű használata. Ebben a stílusbeli vonásban is egyénisége mutatkozik. Hogyan?

Petőfi képzeletét minden dolog költőileg foglalkoztatta s annyira — mondjuk — fölviányozta, hogy messze röpdőső gondolatainak kifejezésére a szavak közönséges jelentései nem voltak eléggé költőiek, nem voltak képesek az ő csapongásával lépést tartani. Ezen a hiányon segítenek a díszítő jelzők nála, melyek a szók jelentéseit egy vagy több jellemző tulajdonság kiemelésével költőibbé teszik. Különösen olyankor szolgálják e célt a jelzők, mikor metafora vagy személyesítés rejlik bennök; mert mikor a szobájába betekintő holdról képzelete a kíváncsiság fogalmára ugrik, akkor egészen természetesen kínálkozik a *kíváncsi hold* kifejezés:

Mért tekintesz be szobámba?

Kíváncsi hold!

Ilyen metaforás jelző szám nélkül kerül elő Petőfinél:

Beszélgetnek sajkámmal a *fecsegő habok*. — Sík a pusztá, mint a *pihenő tó*. — Ott tenyészik a *bús árvalányhaj*. — Magas hegy tetején régi Buda vára merőn állva néz a *ballagó Dunára*. — Tán a *szánakozó csillagok* könnye folyt. — *Néma bánat* mély redői ráncolák. — Egy *vágtató patak* folyt ott a határ mellett. — A *vízbenéző hold* sugári . . . stb., stb.

Ugyanezzel az egyéni, lelki tulajdonságával függ össze az a stílusbeli vonása, hogy ugyanazt a szót képzeletének gyors röptű munkája közben a legkülönbözőbb dolgokra alkalmazza. Elég e részben csak a *repül*, *száll* ige példájára hivatkoznunk. Ezt a fogalmat átviszi képzelete a madárról sok egyébre: *repül*, *száll* nála a gondolat, a sóhajtás, a lélek, az idő, a dal, az élet, az imádság, a remény, az álom, az ember stb., pl.:

Gondolatom sem száll falu határán túl (Három fiú).

Elmerengek *gondolkodva* gyakran,

S nem tudom, hogy mi gondolatom van,

Átröpülök hosszában hazámon (Dalaim).
 És végig szállok *gondolatban*
 A messzefekvő multakon (Szobámban).
 Mint galamb száll én felém az *álmom*,
 De reám nem édesgethetem (Avagy én már . . .).
 Mikor isten a férfit teremté,
 Homlokára szállt sötét ború. (Felhő és csillag).
 Mennek, *repülnek*, mint a szél, s úzik
 Az ellenséget, mint a szél a port (A székelyek).
 A jók szívét pedig seregestül
 Szállták meg a mosolygó *remények* (Kun László krónikája).
 Eljő, eljő az a nagy szép idő,
 Amely felé *reményim szállanak* (Olaszország).
Röpül a gyors idő fölöttünk (Tudod, midőn először . . .).
 Száll az idő, mint a pille (Ma egy éve).

A költő ifjúi, mozgalmás, nyugtalan lelke nem is képzelhet teljes nyugalmat, teljes csendet, mindenütt van nála valami mozgás, zaj. S ha költészetéből kikapunk egy pár olyan helyet, melyben a *csendet*, *csendességet* írja le, mindenütt — a legnagyobb csend festésében is — találunk valami mozgást, mely nem engedi, hogy a csend tökéletes legyen, pl.:

Csendesség van, *csak az ebek csaholnak*,
 Fenn az égen tündérszéken
 Ragyog a hold, a csillag (Boldog éjjel).
 Csend volt, méléza a természet
 Nagy ünnepélyesen,
Csak a békák kuruttyolának
 A szomszéd réteken (Első szerelmem).
 Semmi zaj. Az ünnepélyes csendbe
Egy madár csak néha füttyentett be,
 Nagy távolban a *malom zúgása*
 Csak olyan volt, mint szunyog dongása (A Tisza).
 Csendes a révkocsmáros háza,
 A szellő a bokrokat nem rázza,
 Semmi sem szól, *csak a Duna habja*,
 Mely a komp oldalát locsolgatja (Szilaj P.).
 Néma, csendes a világ körültem,
Távol szól csak egy kis estharang (Alkony).

Még szaporíthatnánk az illetén példáknak sorát, de ezekből is kitetszik, hogy teljes csend nincs sehol, valami mindig megzavarja. S éppen ez teszi kedvessé, ez veszi el a csend ridegségét, nyomasztóságát.¹

¹ A teljes csendet nem is szerethetjük pszichológiai okból, t. i. ehhez a némaságnak az érzetéhez a bizonytalanság, ehhez pedig az elhagyatottság képzete fűződik.

Ugyancsak képzeletének élénkségére, gazdagságára vall az is, hogy ugyanaz a dolog mindig más és más eszmét, gondolatot ébreszt lelkében. Hogy a Rubinyi idézte *alkony* példájánál maradjunk, ez is egyszer a *vért* juttatja a költő eszébe, máskor meg a *hervadt rózsát*, ismét máskor a *piros fátyolt* stb., stb.:

Foly a lemenő nap arany *vére*
 Violaszín hegyek tetejére (Ha én kedvesemről . . .).
 Mint kiűzött király országa széléről
 Visszapillant a nap a föld pereméről;
 Visszanéz még egyszer
 Mérges tekintettel,
 S mire elér szeme a túlsó határra,
 Leesik fejről *véres* koronája (A pusztá télen).
 Olyan a nap, mint a *hervadt rózsá*,
 Lankadtan bocsátja le fejét;
 Levelei, a halvány sugárok,
 Bús mosollyal hullnak róla szét (Alkony).
 Ereszkedett már a nap lefelé,
 Festegette a bokrok levelét,
 Befestette pirosra, sárgára,
Piros fátyolt húzott a Dunára (Szilaj P.).
 Túl a réten, néma méltóságban,
 Magas erdő; benne már homály van,
 De az *alkony* üszköt vet *fejére*,
 S olyan, mintha *égne s folyna vére* (A Tisza). stb.

Vagy ott van az *éj*, a kedvelt költői motívum, minő gondolatokra ragadja csapongó képzelete ennek a festésében! pl.:

Harmatkönnyűket sír még a *bús özvegy*,
 Az *éj?* midőn a csillagokhoz fölmege,
 És látja a sok árva magzatot (Kéket mutatnak . . .)
 — — — Eljött az *éjfé*,
 A szellemeknek fényes *fejedelme* . . .
 Kinek *koronája* dúsabb az övénél?
 S több *csillaggal* kinek van megrakva melle?
 De most *koronáját* letevé, a *holdat*,
 S mellén a *ragyogó rendjelek* nem voltak (Szécsi M.)
 Derült kék *éj* volt, tiszta csendes *éj*,
 Vidáman néztek felhőtlen magasból
 A földre a hold és a csillagok (Salgó).
 Kegyetlen téli *éj* vala,
 A téli éjszakák két zsarnoka
 Uralkodott: a hideg és sötétség (Az apostol) stb.

Nézzük még a *délibáb* egy-két költői leírását, melyet a

magyar költészetben először Petőfinél lelhetünk föl (vö. Lehr, Toldi):

Délibáb, a puszták szép *tündérléánya* (A csárda romjai).

Ott van a délibáb

A láthatár szélén . . . nem kapott egyebet,

Egy ütött-kopott vén *csárdát emelt föl*, azt

Tartja a föld felett (Kis-Kunság).

Délibábok távol *tengerében*

Mint hajók *lebegnek* a tanyák (Elnémult a fergeget).

Nem szalaszthatom el az alkalmat, hogy végezetül Petőfi egyéni nyelvének még valami nagyon föltűnő vonására ne utaljak s ez a *virág*, a *madár* és a *csillag* nagy szerepe az ő költészetében. Nem mutathatom ugyan be ezt e helyütt számtalan összegyűjtött példammal, csak azt óhajtom kiemelni, hogy ezeket nagyon szereti, ezek nagyon sokszor előfordulnak költeményeiben. Ezt a tulajdonságát persze nagyon könnyű egyéniségének egy felöltő vonásával, a természet rajongó szeretetével kapcsolatba hozni.¹ Ha valamit nagyon szépnek akar föltüntetni, ezekhez hasonlítja, mert ezek a legszebbek neki: az égen a csillag, a földön a virág és a madár. — Mikor például örvendezik fia születésén, mikor maga előtt látja a legkedvesebbet, a legszebbet, akaratlanul is a csillag jut eszébe:

Csillagász lett végre is belőlem,

Itten állok *csillagom* előtt,

Arcvonásit hosszasan szemlélem,

S találgatom a távol jövőt (Fiam születésére).

Mikor feleségének nagyon szépet, nagyon kedveset akar mondani, akkor is a virág és a csillag szerepel nála:

Mosolyogj rám, édes feleségem!

Nincs *virág* a földön és az égen

Csillag, amely képviselhetné a

Kedvességben mosolygásodat (Mosolyogj rám!).

Mikor úton van s imádott felesége nincs vele, csupán szelleme kíséri híven, akkor is e szellem milyen alakban jár vele: szellő, alkony pírja, esti *csillag*, daloló *madárka* s kicsiny *virág* (Uton vagyok . . .).

Amikor aztán kedvese eszébe jut, mindent maga előtt lát,

¹ Petőfinek a természethez való viszonyát tüzetesen tárgyalta Lenkei Henrik (Petőfi és a természet 1892.).

ami neki szép, előtte kedves, a virágot, a madarat és a csillagot is, s azért ilyenkor összefoglalva egyszerre jelenik meg mind a három szóban levő dolog:

Eszembe jutottál, édesem,
 És most már úgy tetszik én nekem,
 Mintha itten a szomszédomba'
 Fülemile-*madár* szólana,
 S mintha *virágok* közt ballagnék,
 S csupamerő *csillag* voln' az ég. (Pusztá föld ez...).

Nem halmozom ez alkalommal ilyen irányú példáimat egymásra; ezt egy készülő nagyobb értekezésem számára tartom fenn, csupán az érdeklődés fölhívását célozzák soraim R. nyomán. Mert hát azt olvassuk a Nyr.-ben egy helyütt, hogy »nyelvészetünknek valóságos hamupipókéje jeles költőink nyelvének elemzése« (37: 13). Pedig mint Rubinyi és Bajza említett cikkéből kitűnik, megérdemli e munka a fáradságot.

(Budapest, 1908. okt. 15.)

PROHÁSZKA JÁNOS.

CSÚZY ZSIGMOND SZAVAI.

Felolvasás a Nyelvtudományi Társaság 1908. évi márc. 10-én tartott ülésén.

III.

Eredetisége mellett kiválik ötletessége, találékonysága is a fogalmak felfogásában s hangalaki kifejezésében egyaránt. Erre elegendő egyféle tanubizonyságot idéznem, t. i. tréfás és gúnyos szóalkotásait, melyekben hol a sajátos apperceptió, hol a különös nyelvi kifejezés lép meg bennünket. Az elsőre példák: *cigány-vallás* (= csalás, csalfaság M. 785.), *fönneszedik* (= kevélykedik Tr. Előszó 5.), *füles-paripa* (= számár Tr. 289.), *hát-utolsó* (= alfél Tr. 663.), *itaista* (= hizelkedő Tr. 66.), *megtiliomoz* (= mintegy liliommal ékesít, azaz: ártatlannak, szentnek nyilvánít Tr. 749.), *nyulászó-mise* (= elsietett, elhamarkodott m. Tr. 317.), *plutó-konyhája* (= pokol S. 401.), *rókáz* (= ravaszul elrejt S. 688.), *somfa-kenet* (= verés S. 17.), *udvari-tömjén* (= kopasz ígéret S. 20.), *veres-ének* (= szerelmes vers, virágének HK. 400.) stb.; példák a másodikra: *allamódisos* (= divatos S. 298.), *előhasika* (= pöffeszkedő Tr. 280.), *füllent-regiment* (= füllentők serege HK. 10.), *hegyke-bögyke* (= kevély Tr. 280.), *keresztényke* (= rossz keresztény Tr. 665.),

orrondi (= nagy orrú S. 277.), *udvariás* (= finomkodó Tr. 213.) stb.

Ki kell továbbá emelnem a szó-alakításban és alkotásban való magyarságát. Nyelvérzéke általában tiszta; alig vét a magyar nyelv szelleme ellen. Legtöbbször nyilvánvaló analógiákra alkot; de még sajátos szótalálmányaira is csak nagy ritkán lehet reásütni a magyartalanság bélyegét. Mindössze néhány szót találtam nála, melyeket nyilvánvalóan német mintákra teremtett, ezek: *hiúz-szem* (HK. 634.) ~ *luchsauge*; *majom-szeretet* (Tr. 79.) ~ *affenliebe*; *nap-óra* (M. 54.) ~ *sonnenuhr*; *rövid-látó* (M. 630.) ~ *kurzsichtig*; *rövid-látás* (M. 629.) ~ *kurzsichtigkeit*; *szárnyas-egér* (S. 716.) ~ *fledermaus*; *tánciskola* (M. 17.) ~ *tanzschule*. Ezek kivételével csak kevés oly szóra akadunk nála, melyeket magyarosság szempontjából gyanuba vehetünk.

Tehát: eredetiség, találékonyság és magyarság azok a tulajdonságok, melyek Csúzy szavait általában jellemzik. Betetőzi pedig ezeket a könnyenérthetőség, amely bizonyára gyorsan utat nyitott nekik még a legegyszerűbb emberek emlékezetébe is.

Csúzy szóújító módjairól nem adnék teljes képet, ha nem felelnék meg arra a könnyen fölmerülő kérdésre: *vajjon ismeri és alkalmazza-e alkotásaiban az ú. n. szövegyítést és a kikövetkeztetést?*

Az elsőre nézve nyomban egész biztosan felelhetem, hogy ismeri és alkalmazza is. A *cifornya* (HK. 36.) szava például kétségen kívül kombinációnak: a *cifra* (Pázm.) és a *cikornya* (Czegl.) szók összeelegyítésének eredménye. Van azután egy másik különös szava, amely szintén csak ezenmód fejthető meg, s ez az *ifjudulás* (»a Papok-által juthatunk fel-tett célunkhoz, az-az *ifjudulásunk*-hoz« M. 550.). Első tekintetre sajtóhibának gondoltam, de csakhamar láttam, hogy nem lehet az, mivel másutt is előkerül Cs.-nál. Jobban szemügyre véve, rájöttem, hogy ez is csak szövegyítésből keletkezett. A régi korban t. i. egyaránt járatos volt az *ifjudni* (Decsi) és az *ifjulni* (Zrinyi) ige »iuvenescere; jung werden« értelemben. Csúzy a legnagyobb valószínűség szerint ezen két ige főnévi *ifjudás* és *ifjulás* alakjaiból szerkesztette össze az *ifjudulás* formát. Ugyancsak ily módon alkotta a *tettetős* (HK.) melléknevet is, t. i. a *tettető* (C. MA.) és a *tettetés* (Ehr. C., Pázm.) elegyítéséből.

A *szemben-áll* (M. 824.) használta igéje alkalmasint szintén kombináció terméke: a rokonértelmű *szembeszáll* (Zrinyi) és *ellenáll* (C., MA.) igéknek összeelegyítése.

Nem lehet egyszerre ily határozott és kerek feleletet adnom arra a kérdésre: használja-e a kikövetkeztetést?

Hogy kikövetkeztetések vannak nála, az kétségtelen. Ilyenek a *kacér* (»unkeuschheit; tisztátlanság« értelemben HK. 574.), *purga* (= mentség Tr. 649.), *siker* (= foganat, haszon Tr. 254.), és a *tösgyökér* (»így vétetett-el az igazság boszszúálló fejszéje a férges gyümölcsöt termő gonosz fának *tös-gyökeréről*« S. 645.) szavak. Csak az a kérdés: tőle származnak-e ezek az elvonások? — A *purga* szóalokról biztosan állíthatni, hogy nem. Ez a latin eredetű *purgál* igéből kikövetkeztetett főnév már Balásfinál is előkerül (CsIsk. 139.); s a legnagyobb valószínűséggel népi eredetű. A *siker* szó kétségtelenül kikövetkeztetés a *sikerés* (= foganatos, hasznos) melléknévből,¹ de csakis népi kikövetkeztetés eredménye lehet. Maradnak tehát a *kacér*, meg a *tösgyökér* szóformák.

Csúzy újító módjainak tárgyalásában már szó volt róla, hogy az átvette szavakon többször végez kurtításokat; így az *ellenkező-fél*-ből *ellenző-fél*-t, a *fenevad-állat*-ból *vad-állat*-ot s a *mennykő-ütés*-ből *kő-ütés*-t rövidített. Nála kerül elő először az *út-fél* szóalak is ragtalanul (másoknál csak: *út-félen* és *út-félre!*). És valószínűen ugyancsak ő volt az, aki a *temető-hely* és *temető-kert* egykori összetételekből a *temető* részt kikapva, elsőnek kezdte magán alkalmazni irodalmunkban a »coemeterium; fiedhof« fogalom jelölésére. Ezek alapján — úgy gondolom — bátran föl lehet tennünk Csúzyról, hogy a szóalkotásnak kikövetkeztető módját is ismerte.

A *kacér* név tudvalevően a középfelnémet *katzêr* szónak átvétele (l. Nyr. 24 : 295.); eredeti jelentése »sodomita«, majd utóbb tágítva »salax, lascivus«; ma is ebben az értelemben használjuk. A német eredetinek megfelelő *kacér* forma mellett egy továbbképzett *kacéros* alak is elterjedt nyelvünkben, miként Pápai Páriz sz. tárának első kiadása bizonyítja (a latin részében!): »Amatorculus. *Katzéros* inas«. Mivel pedig éppen Csúzy is használja többször ezt a *katzéros* tormát (pl. »*kaczéros* Venus

¹ Előbb Csúzytól származottnak gondoltam (MNy. 4 : 131.); azonban Széll Farkas kimutatása szerint már Csúzy előtt is használták e szót (l. MNy. 4 : 231.).

búja fajtalansággal sokszor meg-fertőztetettek«. S. 35.): azért majdnem bizonyosra vehető, hogy ebből következtette ki a *kacér* szót »geilheit, unkeuschheit« jelentésében, amellyel másutt sehol se kerül elő. A *tös-gyöker* főnév meg ugyancsak kétségtelen elvonás a *tös-gyökeres* összetett melléknévből; és mert e főnevet Csúzyn kívül tudtommal egy írónk sem alkalmazza: alig tévedek, ha kikövetkeztetését megint az ő javára írom.

Eme két világos példa alapján tehát most már megokoltan felelhetem, hogy Csúzy a szóújításnak kikövetkeztető módjával is élt.

Az eddig előadtam számos kétségbe nem vonható újítással eszerint eléggé meggyőzően kimutattam, hogy *ezen érdemes írónkban megvoltak mindazon tulajdonságok, amelyeknél fogva méltán állíthatom őt az igazi magyar nyelvújítók közé.*

Érdekes és érdemes dolog annak a kérdésnek vizsgálata: *mily kapcsolatban vannak Csúzy szóújításai egyrészt az elődökével, másrészt minő hatással voltak az utódokéra.*

A kérdés első felére bajos részletesebben válaszolnom, mivel az elődök újításai ma még számbavehetően nincsenek kimutatva; főleg nincsenek kimutatva az egyik legnagyobb magyar nyelvtehetségnek, Pázmány Péternek szóújításai. Pedig éppen Pázmány volt legnagyobb hatással Csúzyra. Már az eddig tárgyaltam példák is láttatják, Pázmánynak mily sok szavát alakította át a maga használatára. Ezek mellett sok olyan szót találunk nála, melyek kivüle csakis Pázmánynál kerülnek elő, tehát nagyrészt ennek az alkotásai. Ilyenek:

álomhüvelyező (HK. 499.)
 bűdösít (M. 549.)
 csinosság (M. 639.)
 életfogyató (HK. 360.)
 előrenézés (= providentia Tr. 688.)
 érzékenységes (S. 198.)
 eszeskedés (S. 529.)
 fagyosság (Tr. 567.)
 feddhetetlenség (Tr. 548.)
 felcsinosít (M. 21.)
 gondolatlanság (Tr. 772.)
 istenháza (S. 562.)
 istentagadás (Tr. 182.)
 jutalomosztás (Tr. 533.)
 karcuság (HK. 467.)

kedvetlenkedik (Tr. 322.)
 megjózanít (M. 865.)
 megmaszlagosít (HK. 415.)
 mértéktelenség (S. 421.)
 micsodaság (S. 674.)
 mocskoság (Tr. 301.)
 nyakszakasztás (Tr. 378.)
 nyugosztal (S. 590.)
 orvosolhatatlanság (S. 654.)
 parasztház (Tr. 315.)
 példaadó (Tr. 666.)
 prófontház (Tr. 547.)
 rendetlenség (S. 375.)
 semmiség (S. Aj. lev. 6.)
 személyválogató (HK. 476.)
 szemérmestest (Tr. 769.)

szentháromságtagadó (Tr. 741.)	telhetetlenkedik (S. 17.)
szentségtelenség (HK. 622.)	tisztességkivánás (HK. 527.)
szümmardosó (HK. 526.)	utáltat (HK. 650.) stb.

De nemcsak Pázmánynak, hanem P. körének, különösen Káldi Györgynek, Illyés Andrásnak és Balásfi Tamásnak némi hatása is észrevehető Csúzy szókészletén.

Kálditól vett jellemzetes szavai: *bepalástol* (HK. 537.), *citarás* (M. 15.), *istentelenkedik* (S. 625), *oltalomhely* (M. 485.), *szentül* (= szentté lesz Tr. 362.), *vélt* (= putatitius M. 412.), *visszafélel* (M. 478.) stb.

Illyésből való szavai: *befejezés* (HK. 200.), *középszer* (HK. 521.), *léir* (= depingit S. 375.), *megkovászosít* (Tr. 666.), *megvallás* (Tr. 47.), *orvosház* (S. 423.) stb.

Balásfiéval egyező szavai: *emésztődék* (HK. 394.), *flastromoz* (M. 378.), *ivadék* (= hali S. 306.), *kapcafolt* (Tr. 528.), *szemérmes* (S. 571.), *tündéreztet* (HK. 12.) stb.

A világi írók közül Gyöngyösi mellett, úgy látszik, még Zrinyi Miklós és Haller György voltak nyelvére valamelyes hatással.

Zrinyitől átvette szavaknak látszanak: *fegyverez* (S. 187.), *kitűnik* (= evanescit S. 105.), *öszvecsínál* (= composit M. 51.), *öszveromlik* (M. 359), *sáncásás* (HK. 138.), *szembeszáll* (HK. 245.), *vérontó* (HK. 630.), *vezérség* (S. 286.) stb.

Haller hatását mutatják: *berajzol* (S. 519.), *betegágy* (M. 616.), *felakad* (*Absolon hajánál fogva *akada-fel* a fára. S. 15. NB. Hallernél majdnem teljesen így!), *harchely* (M. 761.), *hörcsökösködik* (HK. 610.), *öszvecsoportozik* (S. 371.) stb.

Mai tudásunkkal csak ennyit állapíthatunk meg Csúzynak elődeivel való kapcsolatáról.

Jóval több és fontosabb azonban, amit utódaira való hatásáról mondhatunk. Annyira fontosabb, hogy *szavainak ismerete nem csekély mértékben módosítja az újabbkori nyelvújításról való eddigi véleményünket*. Csúzy szavainak vizsgálatából ugyanis kitűnik, hogy több száz szó, átvitel és kifejezés, melyeket eddig Faludi Ferencnek, Baróti Szabó Dávidnak, Sándor Istvánnak, avagy másoknak tulajdonítottunk vagy tulajdoníthattunk, megtalálható már a népszerű pálos hitszónok prédikációiban. De lássuk e dolgot részletesebben: tisztázzuk előbb külön Faludival való egyezéseit; s azután vegyük szemügyre Baróttal, Sándorral, meg egyéb nyelvújítókkal való találkozásait.

Az újabbkori szócsinálás megkezdője a közhit szerint tudvalevőleg Faludi Ferenc. »Számos új szót és fordulatot al-

kotott» — tanítja róla Simonyi Zs. Magyar nyelvének második kiadásában (176.). A NyUSz., amint összeszámláltam, körülbelül 100 új szót tulajdonít neki. A Nyelvőr 25. évfolyamában pedig (342—345. és 396—399. l.) Lukács Lőrinc egy meg nem nevezett társával több mint 600 szót sorol föl, melyekkel Faludi gazdagította volna irodalmi nyelvünket. E számot azonban mindenkinek kételkedéssel kell fogadnia, mert különben alig lehet megértenünk, miért nem iktatott be az újabb keletű NyUSz. Faludi alkotása gyanánt száznál több szót. A NyUSz. szerzőjének ezen óvatossága, úgy vélem, teljesen megokolt volt. Az a megállapítás ugyanis, hogy valamely szó ennek vagy annak az írónak egyéni alkotása, ez esetek többségében nem bizonyos, hanem csak valószínű értékkel bír, amennyiben régebbi írók műveinek szemesebb vizsgálatából akárhányszor kitűnik, hogy már előbb is használatban volt. Simonyi is megvallja Magyar nyelve első kiadásában, hogy néhány szó, melyeket azelőtt Faludinak tulajdonított, régebbinek bizonyult. Ha ismernők az újító írók nyelvi forrásait, könnyebb és biztosabb lenne eljárásunk. Ámde éppen abban van a bökkenő, hogy az újítások megállapítása nem egyszer e források hiányos ismeretével szokott történni. Így történt Faludi szóújításaival is: nyelvi forrásainak ismerete híján sokkal többet írtak a javára, mint amennyi jogosan megilleti őt.

Faludi nyelve, tudnivaló, nem a testőrök kezdette franciás új iskolához, hanem a Pázmány-korszakhoz kapcsolódik: ennek egyik legsajátosabb befejezője. Nyelvhasználata majd minden tekintetben a Pázmány-korabeli s a Pázmányt követő írókéval egyezik. Legerősebb, legészrevehetőbb benne magának a mesternek hatása. Szólásainak legalább is egy negyed része Pázmányból való egyenes vétel vagy átalakítás. Fennmaradt jegyzőkönyve is bizonyítja, mennyire igyekezett Pázmány gyökeres kifejezéseit maga számára értékesíteni. Ám emellett Pázmány követői is számottevő hatással voltak reája. Majdnem bizonyos, hogy a 17. század katolikus vitázó íróitól is tanult egyet-mást. Káldi, Balásfi, Illyés, Sámbar stb. népiesen magyar vallási művei nem kerülhették el a nyelvével oly öntudatosan bánó Faludinak szemes-szeges figyelmét. Az ő nyelvhasználata is tehát — szintúgy mint Csúzyé — könnyen érthetőleg közvetlen kapcsolatot mutat a követte elődökével. Éppen ezért, valamig nem ismerjük azon írók szó- és szóláskincsét, akiktől tanult, mind-

addig nem állapíthatjuk meg biztosan azt sem, mely újításokkal gazdagította a régebbiektől átvette nyelvi alapot. Még Pázmánynak szó- és szóláskészletét sem ismerjük oly behatóan, hogy szabatosan megmondhatnók, mennyit köszön neki Faludi; annál kevésbé ismerjük Pázmány követőit. A jövő alapos kutatás bizonyára ki fogja deríteni, hogy Faludi többel tartozik az elődöknek, mint mostanig gondoltuk; ki fogja deríteni, hogy a szócsinálásban valójában kevesebb része volt, mint ma még hisszük felőle. Az én jelen tanulmányomnak idevágó eredménye feljogosít arra a reményre, hogy következtetésem mihamarabb igazolódni fog.

Csúzy Zsigmond is azon egyházi írók közé tartozik, akik Faludi nyelvére jelentékeny hatással voltak, sőt éppen Cs. az, aki Pázmány mellett legnagyobb mértékben hatott reá. Nem merész föltevést kockáztatok, mikor azt állítom, hogy *Faludinak Csúzy volt egyik tanító mestere a szócsinálásban*. Céltalan részletezés helyett biznyságul röviden elég annyit mondanom, hogy Faludi szakasztott olyatén módon alkotta újdonszerű és új szavait, kitételeit, amilyenekre Csúzy számos példával szolgált neki. S emellett nemcsak alkotásmódokat tanult tőle, hanem egyszerűsmind nagy számban vette át szavait és kifejezéseit a maga használatába. Nem kevesebb, mint 160 szót, átvitelt és kitévelt találtam meg Csúzy műveiben, melyeket eddig részben egyenesen Faluditól alkotottaknak, részint tőle elterjesztetteknek tartottunk.

A *védelem* szó teszem a NyUSz. (I. részének) állítása szerint Faludi elvonása a régi *védelmez*-ből, holott igazában jóval előtte már Csúzy is él vele: »Az egék Istenének *védelme*-alatt vagyon, a kinek jó Angyal kormányos vezére« (S. 467.). »A hit-cselédgyének némi-nemü *védelemre* fegyvert-is nyujtani szorgalmatoskodom« (Tr. 745.). Téved a NyUSz., mikor a *védelem* szót a *védelmez*-ből való elvonásnak állítja, mert valójában a *védelmez* a *védelem*-nek továbbképzése.

Mellékesen megjegyzem itten, hogy a Faludiról eddig terjesztett ama tanítás, mely szerint ő a megkezdője az elvonásnak (Simonyi, Magy. nyelv² 177.), egyáltalán nem állja meg a próbát. Meggyőzően biztos példákkal nem lehet ezt igazolni már csak azért sem, mert előtte mások (így Csúzy!) is éltek a szóalkotásnak ezen, a népnyelvben se szokatlan módjával. Különben pedig a *mohó* (< *mohon*) és a *kora* (< *korán*) szó-

alakok, melyeket a kikövetkeztetés legjellegzetesebb példáiul szoktak Faluditól idézni, véleményem szerint legalább is kétes elvonások. Ép ezért én nem tartom valószínűtlennek, Lukács Lőrinc azon állítását (Nyr. 25 : 399.), hogy »Faludinak nem volt köze a Wagner-féle Phraseológiában nagy számmal található elvonásokhoz«.

A *javasolni* igét is Faludi alkotásának mondja a NyUSz.;¹ pedig Csúzy több joggal tarthat reá számot, miként, a következő mondatai tanusítják: »Némelly Méltóságok atyai kegyességgel *javasolták*, s-foganatos tanácsokkal ösztönöztek, hogy a közönséges keresztényi tudománynak, ha csak valamely szükséges részét is tenném papiros-ra« (Tr. Elölj. b. 1.). »Némelly egy-házi és világi Fő-Fő személyektől *javasoltatván*, a jó-akaratu hiveknek tulajdon Magyar nyelven kivántam kedveskedni« (S. 745.).

A *megszólamlik* igét szintén Faludinak tulajdonítja a NyUSz., holott már Csúzy használja jóval előbb. »*Meg-szólamlott* mondván: imé az én szerelnesem szól nekem«. (S. 91.).

Több érdekes átvitelt is találunk Csúzynál, melyeket eddig csupán Faludi műveiben láttunk alkalmazva :

Ilyen például a *kormány* szó, melyet eddig az újabbi használatú politikai jelentésével csak Faluditól tudunk idézni: »A Török *kormányal* mindenből ki-hültek« (S. 753.). Vagy teszem a *mulatozni* ige, amelyet »sich unterhalten« értelemben ugyancsak egyedül Faludiból ismer a NySz.: »Minden tartozkodás-nélkül bé-ment hajójában, s ott-is *mulatozott* kedvére« (HK; 630.). A *gyermek-játék* névnek Faludi-féle »*lusus infantium*, kinderspíel« jelentésben való alkalmazására szintén ráakadunk már Csúzynál: »Serényen, és nyersen kell a dolog-hoz nyúlni, az üdvösség állapottyában, melly nem *gyermek-játék*« (Tr. 690.) Érdekes az is, hogy pl. a *visszacáfol* igének sajtyszerű »*revo-cat*«, vagyis: visszavon értelemmel való használatát Faludin kívül Csúzynál is megtaláljuk: »A házasság olyan állapot, mellyben nincs proba esztendő, hanem *vissza-cáfolhatatlan*, meg-másolhatatlan állhatosság« (HK. 171.).

Találkozik nem egy Faludi használta szólás is, melyeket Csúzy már alkalmaz prédikációiban. Ilyenek például: *futtatja*

¹ I. része, mert a legújabban megjelent II. részében már Kovács Jánostól van idézve 1746-ból!

s fárasztja elméjét, fülhegyre vesz, képét viseli, tekintetbe vesz stb.: »Sok-féle-képpen *fűttattak, s-fárasztották elméjeket*» (HK. 377. Vö. Faludinál: «*Futtattyák s fárasztják eszüinket*» UE. 37.). A Isten parancsolatit könnyen *fül-hegy-re vette*» (HK. 640. A NySz.-ban csupán Faludiból). Mártony János *képét viselvén, János vala benne*« (S. 577.). »Az ő *képit viselő* sínlő betegekkel irgalmas jót cselekesznek« (Tr. 624. A NySz. és NyUSz. egybehangzó állítása szerint Faludi hozta irodalmi forgalomba). »Jó példát akarván mutatadni, hogy köllessék *tekéntetbe vennünk*, és tisztelnünk, a Papokhoz küldé Üdvözétőnk a megtisztult bél-poklosokat« (HK. 200. Ezen kívül csupán Faludinál: »A ki ezt *nem veszi méltó tekintetbe*, nem reméllő, hogy észére térjen« UE. 420.).

(Folytatjuk.)

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN.

A KÖNIGSBERGI TÖREDÉK MINT KARÁCSONYI ÉNEK.

A múlt év karácsonya táján történt, hogy böngészgetvén XVI.—XVIII. századbéli karácsonyi énekeink közt, egy helyen a Königsbergi Töredék okoskodó hangja ütötte meg fülemet:

Szűz leány itt az Anya
és a' Fiu Atya.
Isten hogy emberré lött,
vallyon ki hallotta?
ki szolgál, és Úr levén,

mindenütt jelen levén,
meg-nem tartathatik:
Távul vagon, és közel:
nagy tsuda, mert elmével
meg-nem foghattatik.

E sorokat Szeleptseni *Cantus Catholici*-jének 1792-i kiadásában, a 12. lapon találtam. Tovább forgatva a könyvet, a 24. lapon *Más ének* cím alatt már nem csak ezzel a hanggal, ezzel az okoskodással, hanem a Töredék értelmével, sőt szavaival találkoztam:

Ez nap nekünk örvendetes nap,
bizony vigasságnak napja.
Mert született Úrknak Ura,
és Királyoknak Királya.
Méltó azon álmélnodni,
hogy Isten akart születetni
és hozzánk hasonló lenni.

*Tsuda dolog, uj és hallatlan
világ kezdetitől fogva.
Hogy tiszta Szűz fiat fogadna,
és szűzességben maradna.
Szűzessége megtartott,
Krisztus Királyt földre hozott,
s úgy megmenté e világot.*

A ritmustalan verssorokból kétségtelenül a Töredék következő sorainak változata csendül ki: »*ugy szólának: Világnak kezdetvitül fogva rachtontk ez nem lött vala, hogy szűz leány fiót szülhessen, szűzségnek tüköre tisztán maradhasson és nekünk hirünk benne ne lejjessen*«.

Ismeretes Beöthy Zsoltnak az a véleménye, hogy a K. T. verses maradvány. Ehhez a véleményhez csatlakozik másokkal egyetemben Zolnai Gyula abból az alkalomból, hogy 1894-ben a königsbergi emlékek egyidejű

századdal és Gyöngyösi korában a verselési készség nem állhatott már oly alacsony fokon, mint az említett gyűjtemények számos darabja mutatja. De érthetően beszél legtöbb darabnak címe is, így: *Más régi ének*.

Ha mármost meggondoljuk, hogy a jelen cikk elején közölt s a K. Töredék tartalmát habár részben is, de csaknem szó szerinti ismétlődő vers föltétlen bizonyossággal karácsonyi ének: könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy ez utánzatnak eredetije: maga a Töredék sem egyéb karácsonyi éneknél! Erre mutat csonkán maradt első mondata is: »... *ugy szólnak*:» Vajjon kik szólnak úgy? Bizonyára a pásztorok, akik első látogatói és csodálói valának az isteni gyermeknek és szűzen maradt anyjának. (V. ö. a *Csordapásztorok* . . . kezdetű balladaszerű régi karácsonyi énekkel, ahol a pásztorok valóságos párbeszédet folytatnak a szűz anyával). Vagy talán a napkeleti királyok, akiknek bölcsességéről éppen föltehető a Töredék okoskodása.

A közningsbergi emlékekben bírjuk tehát — hitem szerint — két legrégibb fennmaradt karácsonyi énekünket. Ez énekek a XV., XVI. században még emlékezetben, sőt talán használatban is voltak. Bátran lehettek, hiszen ismeretes másolataik is a XIV. v. XV. századból valók. Talán mint ódon-ságot még énekeltek is. A XV. és XVI. századi efajta énekeinket ugyanez a ritmustalanság, ugyanez a hang és tartalom jellemzi, nyilván azért, mert egyazon latin forrásból merítvék. Csakhogy a közningsbergi emlékek nyelvöknek erejével, gazdagságával és szépségével (az egyetlen, főntebb említett *Csordapásztorok* . . . kezdetű remeket leszámítva) kiemelkednek valamennyi későbbi társuk közül.

(Léva.)

KÖVESKUTI JENŐ.

IRODALOM.

A magyar orvosi nyelv.

— Onomatologia medica. Orvosi neveskönyv. Irta *Manninger Vilmos* dr. A boncolástani részt *Bakay Lajos* dr. (Bpest, Eggenberger, 1908.) — Nyelvészeti tanácsadó. Orvostudományi írók használatára kiadta a magyar orvosi könyvkiadó társulat. Csapodi István, Imre József, Lenhossék Mihály, Székely Ágoston javaslatainak felhasználásával szerkesztette *Jendrassik Ernő*. —

A Bugát-féle nyelvújítás mondhatni a magyar orvosi nyelvet rontotta meg a legnagyobb mértékben, azért érthető, hogy a nyelvjavításnak is ezen a téren volt legtöbb dolga. Érdekes jelenség továbbá, hogy akik a magyar orvosi nyelv megjavításán fáradoznak, még most sem akarják az úgynevezett pótolthatatlan műszavakat meghagyni, tehát a nyelvújítással megalkudni.

Bugát az ő Szóhalmazában összehalmozott régi és népies jó kifejezéseket a legzöldebb új alkotásokkal, csak jó nyelvérzékű olvasó válogathatja ki belőle, mi jó, mi rossz. Hiszen a régi jó fekély szavunkra is ráfogták, hogy Bugát alkotása s azt akarták vele bizonyítani, hogy Bugát szavai közül is kerültek használható műszavak.

Orvosi szótárunk három volt eddig. 1861-ben jelent meg a Nékám-Poór-féle deák-magyar-német zsebszótár, 1863-ban e szótárnak magyardeák-német második része Hackelt és Szirtey szerkesztésében, ugyancsak Poór

kiadásában. E Poór-féle szótárakat ma már nem lehet kellő komolysággal végiglapozni.

A jobb útra térés első jelei mutatkoznak Balogh Kálmánnak 1883-ban megjelent Orvosi Műszótár-ában. Beveszi már a helyes kifejezéseket, de még makacsul ragaszkodik a régiekhez. Határozottan jóakaratot tanúsít a következő évben 1884-ben megjelent Bartsch-féle Orvos-Gyógyszerészeti Műszótár, ámbár sok rossz műszóval még ő se tud megbirkózni.

Újabb negyedszázad kellett, hogy a helyes útra tért magyar orvosi nyelv kifejlődjék. Ennyi idő kellett, hogy a régi irodalomból, meg a nép nyelvéből böngészett, avagy helyes nyelvérzékkel alkotott újabb műszavak megizmosodjanak, a nyelvújítás korcsai elsorvadjanak. Orvosi nyelvünknek mai állapotát híven tükrözi vissza Manninger könyve.

Nem akart teljes orvosi szótárt írni; nem is nevezi könyvét szótárnak, megelégszik a jó magyar zamatú, de szerényebb *Neveskönyv* elnevezéssel. Így aztán a tulajdonképeni szótári anyag mellett jól megférnek bizonyos népies, avagy elavult kifejezések is, melyeket a szerző sajnált mellesleg meg akart a feledéstől menteni. Ilyen pl. a k ö l y k e s k e l é s, mint a pokolvar egyik kifejezője. Bevette könyvébe azokat a nagyobbára görög műszavakat, amelyeket újabban ugyancsak bőven gyúrnak össze az erre a célra különösen alkalmas görög nyelvből. Ezeknek összetakolt voltát már Hirschberg megvilágította. Jó részük talán majd divatját is mulja. A szerző helyesen cselekedett, hogy inkább csak magyarázatot fűzött hozzájuk. Nagy érdeme a könyvnek, hogy benne vannak mintegy kodifikálva azok a helyes magyar műszavak, melyeket a nyelvjavító mozgalom termelt. Pl. g é g e c s ő (légcső), t ü d ő c s ő (hörg), h á t s ó o r r l y u k a k (hortyok), v e r ő é r (ütér), v i v ő é r (visszér, vizér), p i l l a v á z (pillaporc) stb. Helyes tapintattal járt el M. a mellőzésre szánt korcsok dolgában is. Egészen kihagyta könyvéből azokat, melyeket már senki sem használ pl. r e c e g, ü t é r stb.; zárójelbe tette a már haldoklókat (p o r c); második műszóul meghagyta azokat, melyeket még használnak. Kár, hogy kimaradtak az ilyenek: l e n c s e h i a s s á g (aphakia), k ö z e l l á t ó s á g (nem közellátás), s z e m h i a s s á g (anophthalmus), s z e m t á g u l á s (bupthalmus), s z á r n y a s h á l y o g (pterygium). E csekély kifogás nem vonhat le semmit a derék munka érdeméből. Manninger könyve az egyetlen jó magyar orvosi szótár, a főntebb említettek ma már szóba se jöhetnek mellette.

Jendrassik nem szótárt írt, hanem tanácsokat ad azoknak, akik az Orvosi Könyvkiadó Társulat számára könyvet akarnak írni, hogyan írjanak helyes magyarsággal. Így aztán radikálisabb, annak is kell lennie, mert reméli, és remélheti is, hogy az újabb orvosi nemzedéknek helyesebb lesz a magyarsága. Bírálói izekre szedték szét, sok hibáztatott műszót védelmükbe vettek ellene, majd meg népiesebb sőt rusztikusabb kifejezéseket ajánlottak figyelmébe. Én a Gyógyászatban fogtam pártját a nyáron s most is csak jót mondhatok róla. Orvosi íróinkról általában el kell ismerni, hogy amilyen könnyen kaptak annak idején a nyelvújítás fonák szavain, annyira megvan bennök most is a hajlandóság, hogy befogadják a jó tanácsokat. Nem szabad olyan könnyen rámondani a legelterjedtebb korcsokra sem, hogy pótolhatatlanok.

CSAPODI ISTVÁN.

A magyar ősi ritmus.

(Gábor Ignác könyve.)¹⁾

Annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely a magyar vers ritmusa és nyelvünk szerkezete között kimutatható, egész természetesen azt várhatná az ember, hogy a magyar versnek, a magyar vers ritmusról kutatói a nyelvtudomány munkásainak nyomdokába lépnek, s alkalmazzák az ő történeti módszereiket, vagy ami ezzel tulajdonképpen egyet jelent: az összehasonlítást.

Feltűnő jelenség, hogy mindazok, akik csak Arany Jánostól fogva napjainkig a magyar vers ritmusát tanulmányozták, ezt a ritmust nem mint fejlődő, történeti folyamatot tekintették, hanem úgy fogták föl, hogy a múltban ugyanaz volt, mint a jelenben, s azok a törvények, melyek a mostani irodalom és népköltészet termelése alapján a magyar ritmusra nézve megállapíthatók, a multa is érvényesek. Mit sem törődtek azzal, hogy a jelen nép- és műköltészetéből elvont ritmikai és verstani törvények a legtöbb alkalommal cserben hagynak bennünket, hogyha a múlt idők költői emlékeire akarjuk őket alkalmazni. Ilyenkor azonban nem az eddigi eredmények elégtelenségében keresik a hibát, hanem minden olyan versre, amellyel nem tudnak boldogulni e történeti módszer nélkül megállapított ritmus szerint, azt mondják, hogy a költő nem tudott verselni, nem volt ritmus-érzéke, vagy pedig a vers eredeti ritmusát a másoló barát íráshibái rontották meg.

Igazán különös! Még Anonymus latin prózájából is kiérezzük a magyar vers csendülését, hogyha ebben a magunk elméletének a megerősítését láthatjuk; de az a XIII—XV. századbéli magyarul író barát, akiben a keletről hozott magyar dalnak ősi ritmusa még valósággal elemi erővel élt, nem tudott verselni! — Ilyenformán aztán a magyar irodalomnak egészen a XVI. századig terjedő verses emlékeiben a ritmus kielégítő magyarázat nélkül maradt.

Gábor Ignácnak *A magyar ősi ritmus* c. könyve az első verstan munka irodalmunkban, amely a természetes, az egyedül helyes utat választva, a legrégebb verses emlékeink vizsgálatából, ez emlékeknek a rokon és egyéb népek költészeti maradványaival való összehasonlításából indul ki és így akarja kikutatni az ősi magyar ritmus mibenlétét. Ennek a könyvnek az eredményei annyira újak, annyira meglepők, annyira az igazság erejével hatók, hogy részletes ismertetése elől nem zárkozhatunk el.

A magyar verstan és ritmika terén ma Négyesy elmélete az uralkodó; ezért Gábor Ignác, Sziládynek a Régi Magyar Költők Tárában levő magyarázatain kívül, csak az ő munkáiban megnyilatkozó verstani és ritmikai felfogással vitatkozik; e felfogás szerint a magyar ritmusnak alapvető sajátága, hogy a magyar versnek nemcsak minden üteme, hanem minden sora is hangsúlyos szótaggal, lüktetővel kezdődik. Ezzel szemben Gábor könyve azt vitatja, hogy az ütem mindig lüktetővel kezdődik ugyan, de a verssor nem okvetlenül; más szóval a magyar versben lehetséges az ütemelőző (Auftakt). Ez a tulajdonsága a ritmusnak megvan valamennyi germán

¹⁾ Budapest, Lampel R. Ára 5 K.

nép régi költészetében, megvan az ősi latin s a héber költészetben, és ami a legnagyobb súlyú bizonyítéka Gábornak, megvan a rokon népek: a vogulok és osztjákok költészetében is. Tüzetes vizsgálat és összehasonlítás alapján azt is kimutatja Gábor, hogy nemcsak ebben az egy tulajdonságban, hanem minden egyéb tulajdonságban megegyezik az előbb felsorolt népek ősi költészetének ritmusa a magyaréval. A mi ősi költészetünkben is eredetileg csak a hangsúlyos szótagok száma van meghatározva, a hangsúlytalan szótagok száma bizonyos határon belül szabadon változhatnak. Mégpedig a legősibb magyar verssor négy ütemből áll, mely két kétütemes rövid sorból van összetéve; a két rövid sor összefűzésére és az iktusok erősítésére szolgál az alliteráció. Mivel a hangsúlytalan szótagok száma szabadon változhatnak, az is megtörténhetik, hogy az ütem csak egyetlen nyomatékos szótagból áll.

Hogyha ma Arany János élne, nagyon megörülne Gábor felfedezésének; a magyar nemzeti versidomról írt tanulmányában ugyanis olyan fel fogás nyilvánul meg, amelynek nyomán elindulva már rég el lehetett volna jutni ahhoz az eredményhez, amelyhez Gábor eljutott. Értekezésében azt mondja: Nem szükség, hogy a hangsúly mindenkor az ütem elejére essék, de igen, hogy mindenik ütem egy hangsúlyos tag által legyen kiemelve, mint e népdalban:

*Bort ittam én || boros vagyok,
Haza mennék || de nem tudok,
Aki tudja || mért nem mondja,
Merre van az || ország útja. (Czuczor).*

Aranynak ez a ritmizálása tulajdonképpen nem más, mint annak az elismerése, hogy a magyar versben igenis lehet ütemelőző. Négyesy nem fogadja el Arany véleményét, s bár ő is azt tartja, hogy a magyar vers lüktető erejét a logikai hangsúlyból meríti, de szerinte olyankor, mikor az ütem elejére nem a logikailag is hangsúlyos szótag kerül, a logikai nyomtatókat elhallgattatja a vers nyomtatóka, más szóval ilyenkor az ütem elején levő logikailag hangsúlytalan szótag kap erős nyomtatókat; a fenti vers két sorát Négyesy szerint így kellene ritmizálni:

*Haza mennék || de nem tudok.
Aki tudja || mért nem mondja.*

Az iskolában én is sokszor tapasztaltam, hogy tanítványaim, átengedve magukat a vers hullámzásának az erős nyomtatókat az ütem első szótagjára hozzák ki; de ez a mai állapot, s meglehet, hogy csak rossz iskolás szokás; ha egyáltalán szabad a tekintéllyel való bizonyítás, ebben a kérdésben igazán bátran hivatkozhatunk Arany Jánosra.

Az alliterációt is a magyar ritmus elemének érzi Arany, bár nem ismeri még fel a régi verselésben való nagy szerepét. A Pannóniai ének és néhány gyermekdal, közmondás vizsgálata alapján azt mondja: »Ez aránylag gyér nyomok feltüntetésével nem akarom bizonyítani, hogy a bötürim nálunk valaha uralkodó volt; de hogy a magyar ritmus is fölvette olykor, s általa a hangsúly erősbödést kapott, világos«. Már ő összeveti a magyar versnek ezt a sajátját az Edda-dalok szabályos alliterálásával, s

ha nem gyér nyomokon kell elindulnia, hanem ismeri a kódexek-korabeli nagyszámú verses maradványainkat, bizonyára nem habozott volna kimondani, hogy az ősi magyar ritmusnak az alliteráció alapvető sajátása. Erről a kérdésről való egész fejtegetése arra vall, hogy e gondolattól a gyér nyomok mellett sem idegenkedett.

Aranynak az előbbi versen bemutatott ritmizálása az ütemek változó szótagszámának lehetőségét is bizonyítja. Mert ebben a sorban:

Aki tudja || mért nem mondja —

Arany és Gábor felfogása között csak az a különbség, hogy Arany a sor első felét egy ütemnek számítja, bár a hangsúly csak a harmadik szótagon van, Gábor pedig a sornak az iktus előtt lévő részét ritmikailag formulázva ütemelőzőnek veszi és a tulajdonképpeni ütemet a hangsúlyos szótagtól számítja, ilyen formán:

Aki | tudja || mért nem mondja —

vagyis az első ütem két szótagból áll (két szótag ütemelőző), a második négy szótagból.

Ezt az elméletet, amelynek csiráit ott találhatjuk már Arany felfogásában, a Königsbergi Töredéktől fogva egészen a Szigeti Veszedelemig úgyszólván valamennyi költői emlékünkné igazolja.

A Königsbergi Töredéket, amelynek a ritmusát ezideig nem sikerült kielégítően megfejteni, Gábor elmélete szerint egész pontosan ritmizálhatni ilyen formán: ¹

Vilagnoc kezdetuitul	scuzseg nec tukere
ez nem lev wala,	tistan maradhassun
hug scuz lean	es nekunk hirunc
fiot sculhessen,	benne ne leyyessen.

Vagyis ez az ének négyütemes sorokból áll, a sorok mindegyike kétütemes sorból van alakítva, s e kétütemes sorokat az alliteráció fűzi össze. Megtaláljuk benne a hangsúlytalan szótagok változó számát, aztán a hangsúlyos ritmusra jellemző egyszótagú ütemet, meg az ütemelőzőt. (A | előtt levő rész ütemelőző.)

Ennek a ritmizálásnak a helyességét az ének kézírata is bizonyítja; ott ugyanis a szöveg egyfolytában van írva, de minden olyan rész után, melyet Gábor egy sorba írt (tehát fél verssornak tekint), pontot tett az író vagy másoló; ezek a pontok Gábor feltevése szerint a verssorok jelzésére szolgáltak. Érdekes, hogy az elkülönző pontok értékét illetőleg már ezelőtt 13 évvel ugyanerre az eredményre jutott Kalmár Elek is (NyK. 25 : 351), bár ezt az észrevételt a verstan szempontjából sem ő, sem Négyesy nem értékesítette. A véleményeknek ez összetalálkozásánál jobban bizonyítja a feltevés helyességét az a körülmény, hogy igen sok középfelnémet kódexben megtalálhatjuk ezeket a pontokat az egyfolytában írt verssorok szétválasztására.

A *Szent László Királyról való énekben* ugyanez a ritmus csendül fel teljes tisztaságában; csak az alliteráció eredeti rendeltetése kezd benne el-

¹ Mint már egyszer ő maga kifejtette a Nyr.-ben 33 : 540.

homályosodni, mert már jobbára nem a két sor összefűzésére szolgál, hanem egy-egy ilyen két-ütemes sor két iktusát erősíti:

Szent háromságnak	vagy te szol gája,
Jézus Kr isztusnak	nyomdoka k öveti;
Te szent léleknek	t iszta edénye,
Szíz Máriának	v álasztott v itéze.

Erre a versre eddig a 3, 2 + 3, 2 ritmust kényszerítették rá. E vers ritmikái vizsgálatának legérdekesebb eredményéül Gábor azt állapítja meg, hogy nem latinból való fordítással van dolgunk, amint eddig hitték, hanem a latin himnusz a magyar versnek a fordítása; t. i. a latin himnusz ugyanilyen váltakozó szótagszámu, alliterációval erősített négy ütemből áll, pedig ez a ritmus a latin költészetben már ekkor hosszú évszázadok óta nem volt használatos és a középkori egyházi költészetben egészen páratlan. A ritmuson kívül a két szövegnek tüzetes összevetése is ezt a föltevést bizonyítja.

Ilyenformán végig megy Gábor a 16. és 17. század minden nevesebb költői emlékéen és valamennyi meglepő következetességgel tanúsítja, hogy a szerző helyes úton jár. Figyelembe veszi a népköltészet termékeit is, és érdekes kísérleteket tesz abból a célból, hogy mai alakjukban is felfedezze ennek az ősi ritmusnak a nyomait. A regős énekek legjobban megtartották ezt a verselésmódot.

Láttuk, hogy a régi magyar négyütemes vers szótagszáma 7 és 16 között váltakozott; a mai alexandrinnak azonban csak 12 szótagja van. Ez nem hirtelen változónak, hanem hosszú, történeti fejlődésnek az eredménye, oka pedig a rím föllépte.

A rím egész természetesen megkívánta a szótagszámban uralkodó nagy szabadság korlátozását, mert hiszen a mai verselésben is azt látjuk, hogy csak egyenlő, vagy megközelítőleg egyenlő szótagszámú sorok csendülhetnek össze. Gábor könyve érdekesen mutatja meg, hogyan szorul össze ez a nagy szabadság 11—13 szótaguvá, majd következetesen 12 szótaguvá; de még az ilyen következetesen 12 szótagból szerkesztett versek első példáiiban is fellelhetni ennek az ősi ritmusnak minden sajátosságát. Érdekes, hogy még Zrinyinél is csak a sorok szótagszáma van meghatározva, de a két félsor nem mindig tagolódik 6—6 szótagra.

Ebből a négyütemes versformából magyarázza meg és vezeti le Gábor a magyar költészet két- és háromütemes sorait.

Gábor kutatásainak eredményei nyelvészeti szempontból is értékesíthetők; már ő is többször felhívja figyelmünket arra az érdekes körülményre, hogy a régi költészetben sokszor külön hangsúlya van olyan szónak, amely ezt az önállóságát ma már elveszítette, pl. a Königsbergi Töredéknek e két sorában: megé | törje, -- megé | lelhesse — az ígékötő még annyira önálló, hogy külön ütemet alkot. Ezen a nyomon elindulva, meglehet, hogy több érdekes felvilágosítást kaphatunk nemcsak a hangsúly, de a jelentés-tan kérdéseiben is.

Röviden ez ennek a könyvnek foglalatja. Ki tudja, nem lesz-e valaha fegyver annak a tudományos iránynak a szolgálatában, amely ma még csekély bizonyítékra támaszkodva az indogermán és a finnugor nyelvek rokonságát vitatja!

Stilisztika.

(A tanító- és tanítónőképzők I-ső osztálya számára. Szerkesztették *Bartha József* dr. és *Prónai Antal* dr.)

A tanítóképzők tanítás tervének változása következtében a kézikönyveknek egész sora jelent meg. Nem mondhatjuk, hogy közülük mindegyik nyeresége lett volna tanügyi irodalmunknak, de általánosságban a régiék fölött állanak, s az új utasítás kívánalmait szolgálhatják. Nagyobb haladást láthatunk a magyar nyelvi és irodalmi tankönyveknél. Mintha a tanítástervben kitűzött nemzeti feladatok fokozott gondosságra serkentették volna magyar nyelvi kézikönyvíróinkat; ennek eredménye több, helyesen szerkesztett a nyelvi és irodalmi anyagot áttekinthető módon tárgyaló nyelvtanunk, stilisztikánk, poétikai és retorikai tankönyveink. Ezek közül is kiválik a Szent-István-Társulat kiadásában a múlt évben megjelent, Bartha-Prónai írta *Stilisztika*. A képzők I-ső osztályának magyar nyelvi anyaga a nyelvtan s mellette a stilisztika. Ez utóbbinak tanítása az olvasmányok tárgyalásával kapcsolatban a magyar nyelvre fordítandó időnek legalább is felét kívánja, mert az így rakott alapokon épül a későbbi évfolyamok munkája. A szerzők ezt szem előtt tartották, mert stilisztikájuk alapján véve tartalmaz irodalmi olvasókönyv, akként egybeállítva, hogy a képzőknek szóló jellege erősen kidomborodik. S ebben van a szerzők legnagyobb érdeme, amellyel a más, képzőknek írt stilisztikákat meghaladják. A prózai és költői olvasmányok egyik nagyobb csoportja az iskolai élet világába vezet a tanulót, amelynek munkásává készül lenni. Figyelmet érdemel az a gondosság is, amellyel a népi költés termékeit mutatják be, a magyar népeletet, természetét, szokásait ismertetik. A tanítónövendékek már eleve meg kell barátkoznia a falusi élet viszonyaival, ismernie kell jövendő köre embereit, nem kevésbé értékelnie a nép nyelvének fontosságát. Bartha és Prónai stilisztikája ezt a célt különös gonddal szolgálja, sőt segítségével ahhoz értő tanár a nyelvtudománynak munkásokat is képezhet. Az olvasmányokat tartalmazó jegyzetek kísérik, melyek a könyv használhatóságát csak fokozzák. Igaz, hogy egyik-másik helyen aprólékosságig mennek, de ezeket megbocsáthatjuk a méltánylandó lelkiismeretességért. Ezzel okolom azt a jegyzetben adott figyelmeztetést is, amelyben a népmesék közül csak a morális célzatuk felhasználása mellett szólnak. A népmeséknek oly nagy a hatása az iskolai nevelésben, hogy a megválasztásnál tisztán csak az esztétikai megfelelés jöhet számításba. Olvasókönyveinknél nagy ritkaság, hogy a ma élő költőket és írókat is szerepeltessék. Bartha és Prónai könyve ebben is kivétel, mert az újaknak is helyet enged, s elég szerencsés megválasztással. Az elméleti részek világos és szabatos stilizálásúak, s helyesen, a lehető legrövidebbre fogva, hogy inkább a tanuló öntevékenysége találja meg a nyújtott példában a magyar stílus helyességének és szépségének kívánalmait. A könyv kiállítása tetszetős, nyomása tiszta és betűi könnyen olvashatók. A szerzők sok tudással és tapasztalattal írt munkája megérdemli, hogy minél több képzőben használatba kerüljön, mert iskolai és tudományos szempontból egyaránt a legkiválóbb stilisztikai könyvek egyikét nyújtották.

GERENCSÉR ISTVÁN.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Lapszéli jegyzetek. 1. *Somolyog* (vö. Nyr. 27. 280). E szó, bár gyakran találkozunk vele írónál, kétségtelenül népies hangzású ma is. A nép beszédében szerteszét el van terjedve. Mondják Mezőtúron, Szeged vidékén, Gömörben, Szatmárban, csaknem az egész Székelyföldön és Debrecenben is. Fontos, hogy nemcsak *mosolyog*, hanem *sompolyog* jelentéssel is használják Háromszéken (vö. Tsz.). Jellemző az is, hogy szólásokban is meg van őrizve: *somojog, mint az árpacipó, mint a vadalma*. Valószínű ugyanis, hogy ez a szó a *mosolyog*-nak hangátvetéses alakja. (Bár Fest Sándor munkájában: Hangátvetés a magyar nyelvben, NyF. 42, I. A., nem említi e szót). Az így keletkezett *somolyog* szívós életét erősíté a rokonhangzású és némileg hasonló jelentésű *sompolyog*; jelentés-csere is történt köztük. Bérczi F. 1826-ból idézi a szót. Hát bizony van ennél körülbelül kétszázötven esztendővel régibb adatunk is. »A calvinusok oly igen szépen *mosolyognac* es *somolyognak* föl gombolt aiakockal, mint ha ű benne fordulna meg Salamonnac minden tudománnya (Monoszl.: Képt. 303. stb. I. NySz.).

2. *Kacsaringó*. Kőrösi magyarázata igen tetszetős (Nyr. 37 : 280). Csakhogy valószínűvé tételére a következőket kellene bebizonyítani: 1. hogy a horvát *kača* = 'kigyó' valóban ájtott a magyarba s magában is használatos; 2. hogy ez a *kača* van a *kacsaringó* szavunkban. Az, hogy Horváth Ádámnál előkerül a *kigyó-tekervény*, nem bizonyítja, hogy a *kacsaringó* szó első tagja kigyót jelent.

3. *Nyelv-esztétika*. A Beöthy-émlékkönyvben közzétett cikkemben az egyéni nyelv oly sokat emlegetett, de rendszeresen oly ritkán kifejtett kérdésével kapcsolatban említém, hogy különösen Petőfi stílusán szépen ki lehet mutatni az egyéniség és stílus szoros kapcsolatát. E tétel (mint Szeremley Császár L. említi Bajza József dr. Bajza-tanulmányáról¹ szoltában EPHK. nov. szám) igen gyakran előkerül, de fájdalom, csak olyan általános megjegyzésekben és iskola-könyvek paragrafusaiban kell meghúzódnia. Az összefoglaló statisztikákon, a Beöthy-Emlékkönyv 459. l. jegyzetében említett műveken kívül még csak Kulcsár Endre cikksorozata érdemel figyelmet: Magyar nyelv-művészek (Nyr.) és Karl Bruchmann könyve: Psychologische Studien zur Sprachgeschichte, melyben sok ókori metafora vándorlása van megírva. Egy igen jeles munkára figyelmeztetett folyóiratunk szerkesztője: Die Formenverhältnisse des Wortschatzes und die sprachlichen Bausteine, von Dr. Otto Kares, a Lazarus-Steinthal-féle Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, 17: 176—185, 315—344 stb. Erre még alkalomadtán visszatérünk.

Most csak Petőfi szertelen természetét kifejező, felsőfok-jelző stílus-sajátságait óhajtom megszerezni. A *feleségek felesége*-féle alakok mellett még egy egyéni vagy egyénileg sokat használt, felső fokot kifejező szerkezete van Petőfinek. Köznyelvünk ugyanis a *leg*-szócskát általában inelléknevek felső fokának képzésére használja. *Legszebb, legjobb* a közismert

¹ Az én cikkem már a szerkesztő-bizottság kezében volt, mikor Bajza közleményét olvastam. Megjegyzem, hogy Bajza értekezését sokkal értékesebbnek tartom, mint SzCsL.

alakok, de a főnév és melléknév külön kategóriáinak fiktív volta, az a tény, hogy egymásba minduntalan átömlenek, eléggé megmagyarázza, hogy főnevekkel is képezzünk efféle alakokat. »A haza *legkelete*, ahonnan elindult és *legészaka*, ahol bucsut mondott . . .« írja Beöthy Zsolt Mikes leveleskönyvéről. E szép és igen jellemző felső fok gyakran visszatér Petőfi költeményeiben. Le a hegy *legfenekére* (Kard és lánca). Amott fönn egy csillag ragyog a tiszta ég *legtetején*. A cseresznyefa *legtetejéről* (Helys. kal.); a Duna *legközepében* (u. o.); a föld *legközepe* (Lev. Ker. Frigyeshez). Ide tartoznak ezek is: Együtt ábrándoztunk a pusztá *legmélyén* (A gólya); . . . ez a fény ablakból világít az erdő *legmélyén* (János v. VI.) A kétféle Petőfi-felsőfok egyesül a következő példában: A *vén* butoroknak talán a *legvéne* Borbála kisasszony (Tábl. II. §).

4. *Utószó a csángó vitához.* Sajátos vitakozás fejeződött be a NyK. legutóbbi számában. Értjük és méltányoljuk a szerkesztő ama kijelentését, hogy a vita be van fejezve, hiszen Wichmann György A moldvai csángók nyelvjárásához című közleményemnek körülbelül kilencven, külső és belső okoknál fogva feltétlenül hiteles adatára csak gúnyolódással tud felelni, nekem pedig immár hozzátenni valóm a mondottakhoz nincsen. Hiszen én adatokkal bizonyítottam, W. pedig csak azzal tudta kétségtelenül elhamarkodott túlzását megtámogatni, hogy inter dum dormitat ipse Homerus. Bizony Szarvas Gáborra vonatkoztatva ez esetben még a homerosi analogia is igaztalan és helytelen. Szarvas Gábor és társai még — álmukban sem hallhattak *š'* helyett *c-t*!! Ezt az akusztikai csodát — hiába erőködik Wichmann — úgyse fogja senkivel elhitetni. A további vitakozásnak tehát semmi helye és alkalmja sincs többé. De a Nyelvört, melyben az ott létezetteknek és nem létezetteknek bélyegzett adatok jó része megjelent, nyilván érdekli, hogy miként állunk hát most már a csángó *cs ~ c* hangváltozás ügyét illetőleg. E kérdésre mindaddig, míg W. vissza nem vonja a NyK. 37. kötetében megjelent csángó nyelvjárás tanulmánya alap gondolatát, minden objektív búvárnak így kell felelnie:

Szavahihető, magyarul jól tudó, ép fülekkel megáldott magyar búvárok, nyelvészek és nem-nyelvészek, kik kint jártak a csángóknál, majdnem száz éven keresztül megfigyelték, hogy a csángóknál efféle alakok hallhatók: csengő h. *cengő*, dicsértesség h. *dicértesszék*, nincsen h. *nincsen*, csak h. *cak*, cseléd h. *celéd*, lelkecske h. *lelkecke*, böcsület h. *bücsület*, tanácsol h. *tanácol*, elkorcsosodott h. *elkorcoszodott* stb. stb. Ilyen adat, melynek feltétlen hitelessége be van bizonyítva, körülbelül kilencven van közölve a NyK. 257—265. lapjain. Megfigyelték, hallották e jelenséget Gegő Elek, Jerney János, Imets Fülöp Jákó, Kovács Ferenc, Szarvas Gábor, Munkácsi Bernát, Ballagi Aladár s e sorok írója. Ezekkel szemben Wichmann György — aki saját bevallása szerint egyetlen egy északi csángó helységben végzett tanulmányokat s a déli nyelvjárásokat csak onnan ismeri, hogy egy magát luzi-kulugeri-nak s egy magát zsószeninak mondó csángóval beszélt egy alkalommal a bákói piacon — ezekkel szemben azt állítja, hogy az egész *cs-c* megfigyelés csak legenda s a *cs* helyén *c* a csángóknál sehol, soha sem hangzott. — Kell-e ezt magyarázni? Nem! Valóban: sapienti sat!

RUBINYI MÓZES.

Boromissza. A *Boromissza* családnév szemmel láthatóan a *Bor-nemissza* névből változott el. Az *ë* helyén álló *o* nyilván magánhangzó-illeszkedés eredménye. De miért esett ki az *n*?

Hogy zárt szótag után álló szótagkezdő *v* a szó belsejében kiesik, az nyelvünkben egészen közönséges tünemény. Elterjedtségének bizonyítására felsorolom azokat az eseteket, amelyekről tudomásom van: *Árvapatak* (Szék. OklT. I. 68, 192., Orb.: Székelyf. III. 25.): *Árapatak* (helynév), *béretva*, *borotva*: *béretá*, *borotá* (MTsz.), *dudva*: *dudó* (u. o.), *estve*: *este*, *-falva*, *-falvi*: *-fala*, *-fali* (TMNy. 335.), *híves-társ*: *hites-társ*, *húsvét*: *husét* (MTsz.), *István*: *Ěstán* (Székelyf.), *kálvinista*: *kálomista*, *kedves*: *kedes* (MTsz.), *könyvecske*: *könyecske* (Hilib, Háromszék m.), *körtve*: *körte*, *kurva*: *kura-fi*, *morotva*: *holt-víz*: *mórta* (MTsz.), *olvaszt*: *olaszt* (u. o.), *orvos*: *urus* (u. o.), **örv-ügy*: *ürügy* (Nyr. 28 : 174), *pítvar*: *pítar* (MTsz.), *rézolva* (: lat. *reserva*?) tilos növendék-erdő: *rézola*, *rézula* (u. o.), *senyvedeg*: *rüh*: *senyvedeg* (u. o.), *sertvés*: *sertés* (u. o.), *sérvés*: *sérés* (u. o.), *szérvusz*: *szérsusz* (Hétfalu, Brassó m.), *Szilvészter*: *Silēster* (Alsócernáton, Háromszék m.),¹ *teremtve*: *terente* (Nyr. 1 : 423), *l. salvia*: *zsálya*. *Meté*, a *metsz* ige elbeszélő multja, a BécsiC.-ben még *metvé*, és Budenz szerint az ismert *alás*, *aló*, *fekés*, *fekő-félék* is nem a rövidebb tőből való képzések, hanem valószínűbben *v* kiesése útján keletkeztek. (Ugor Alakt. 105.). A **hallvik*, *törvik*-féle igékben is úgy látszik így maradt el a reflexiv képző, és az *-atv*, *-etv* képző *v*-jének kiesése is alighanem az *üdetvitl*-féle ragos alakokból indult ki. Az ilyen hangtani helyzetben levő *v* elejtésére való hajlam tehát mindenesetre elég erősnek mondható. Egyéb mássalhangzók azonban csak nagyon ritkán esnek ki ilyenkor. Még leggyakrabban a *h*. Erre vonatkozó adataim: *bűzhödik*: *büszödik* (NySz.) *göthés*, *göthös*: *götés*, *götös* (MTsz.), *helyhöz*: *helyez*, *húshagyó*: *husagyó* (MTsz.), *korhol*: *kúrol* (u. o.), *lanyha*: *lanya* (u. o.), *nátha*: *náta* (Nyr. 32 : 310), *otthon*: *oton* (Nyr. 2 : 133.), *pókháló*: *pókáló* (MTsz.), *porhanyó*: *poronyó* (u. o.), *poshadt*: *posatt* (u. o.), *rothul*: *rothad*: *rotul* (u. o.). Ilyen helyzetben némelykor az *l* is kiesik: ném. *verlesen*: *fērészol*: névsort olvasva számbavesz (*Fērészólták* az embérékét s elindultak az érdőbe. Bánkfalva, Csik m.), *krumpli*: *krumpi*, *lajbli*: *lajba*, *sarló*: *saró*, *soró*, *strimfli*: *strimfi*, *tarló*: *taró*, *toró*. (L. ezeket a MTsz.-ban). Az *r*-re és *m*-re csak egy-egy példát tudok: *röggruta*: *röguta* (Nyr. 4 : 426), *esment* (ismét): *esent* (MTsz.) Az *n*-re se sokat: *is nem*: *sem*, *is nincs*: *sincs*, lat. *solemnitás*: *szolomitás* (Nyr. 4 : 479) és *miért nem*: *miérem* (Nyr. 4 : 181). Ezekhez hozzá lehetne ugyan csatolni a *Boromisszát* is, azaz föl lehetne ugyan tenni, hogy éppen olyan hangkopás útján keletkezett a **Bornomisszá*-ból, mint az idézett *miérem* megelőző *miér nem*-ből, de meg gondolva azt, hogy a szóbeli konsz. *n*-nek a magyar nyelvben való gyakoriságához képest a talált néhány eset nem tanuskodik nyelvünknek a zárt szótag után álló szótagkezdő *n* elejtésére irányuló erős hajlamáról (vö. a *v* és *h* kiesésének számos esetét!):

¹ Erdélyben ismerek egy *Sereszter* nevű magyar családot és tudom, hogy ugyancsak Erdélyben van *Seresztély* nevű család is. A *Szilvészter* keresztnévnek Alsócernátonban megfigyelt *Silēster* ejtése és a zárt szótag után következő szótagkezdő *v* kiesésére vonatkozó fennebbi példák e két családnév eredetét is megmagyarázzák.

valószínűbbnek fogjuk tartani, hogy *Bornëmisszá*-ból előbb hangzóilleszkedéssel *Bornomissza* lett, s hogy ebből aztán az értelmésítésre törekvő népetimológia alkotta a mai *Boromisszá*t. Annyit mindenesetre föl kell tennünk, hogy a népetimológia legalább is elősegítette, megkönnyítette az *n* kiesését.

HORGER ANTAL.

Buksi. Az oláhban *bocciü*, *bucciü*: plump, roh geformt, unge-schlacht (Tiktín: Wörterb.); *bot bocciü*: breites, plattes Maul; *nas bocciü*: Flachkopf (képletesen emberről: flachköpfig, beschränkt, blöde); *ghete bucciü*: otromba cipő; *oaië buccie*: nagyfejű juh, stb. Jelent még: Mist-kehrer, Misträumer; továbbá (csak *bucciü* alakban): azt a mészárosot, aki a vágóhidnál leöli a barmot. Az örmény gúnyneve is: *Zi-ÿ armean, zi-ÿ bocciü*, t. i. ha örménynek monddod, azt jelentetted ki, hogy buta. Saineanu Lázár (*Influența orientală asupra limbii române*, Bukurest, 1900) török elemnek véli s a *bokči* 'vindangeur' szóból magyarázza (sobriquet que les Turcs donnent aux Arméniens). A török is úgy csúfolja az örményt: *Ermeni bokči*. Valószínű tehát, hogy a *buksi* a magyarban is török eredetű s nem német, amint Lumtzer és Melich véli (**bockschedl*-féle képzelt szó-ból származtatják); annál kevésbé a *bukik* ige származéka (Nyr. 36 : 453). A moldvai csángóknál élő *bokszí* (Nyr. 9 : 490) alak, azt tartom, az oláh *bocciü* mása (Moldvában *bocșiü*-nak ejtik.) Nálunk Magyarországon az oláhok nem ismerik a *buksi* szót (csak Moldvában és Havasalföldén járja). Egy gyermekénekeket és gyermekjátékokat tartalmazó könyvecskében (Bogdan-Hoya: *Cântece de copii și jocuri*, Brassó, 1905.) olvasom :

Éghiera béghiera bucsinduri
şolorigo húzinduri
Uschi túschî tóvaschi
Ári ciári ciábogári
Jésť afáră (25).

Ez a versike nagyon emlékeztet a magy. »egyedem, begyedem . . .« gyermekdalra. Egyébként is előfordul benne több magyar szó: *şolorigo* (szól a rigó?), *uschi* (uski), *ciabogari* (cse-bogár?); tehát a *bucsinduri*-ban is lehet, hogy a magyar *buksi* szó rejtőzik.

ALEXICS GYÖRGY.

Csokonai mint nyelvújító. Widder S. szorgalmasan és tanulságosan összeállította azt a szókészletet, amely Csokonait mint nyelvművelőt jellemzi, de összeállítása nem kimerítő. Nem is lehet, mert Csokonainak olyan gazdag a szókincse, hogy olyan rövid terjedelmű tanulmányban nem lehetett mindent fölvenni. Nézetem szerint mégis többet adhatott volna W., s egy pár föltűnő hiányt meg akarok említeni. A Csokonai fölélesztette régi szók közé tartoznak még ezek: *csergeteg* (patak, Első szerelemézés, Toldy 1844-i kiad. 242; a régi nyelvmélekekben gyakori, de 1604 utánról nincs idézet a NySz-ban; vö. Kaz. Munkái 7. k. Glossz.) *Félisten* (Ódák 1 : 8; Calep., MA.), *nagyít* (kódexek és PPBl.); *lenge* (Ódák 2 : 3), *rukerc* (százszorszép, Anakr. d. A számóca; a költő maga Melius

Herbáriumára hivatkozik); *éden* (An. többször, a szentírás nyelvéből). A népnyelvből fölvett szók közé tartoznak: *bókol* (hajlong értelmében, A reményhez 1802 ?; tudtomra ő az első, aki ezt a szót ilyen alakban használta az irodalomban, előbb csak Sz.D. Kisded szótárában; ¹ *cenk* (Kifakadás; *igazándi* (I. Nyr. 37 : 28); *mentsvár* (A magánossághoz; így 1814-ben Kováts József, Kaz. L. 12 : 22); *bogúrszemű* Az XXII. dal), *kőkényszemű* (uo.; Faludinál: *szeme kőkény*); *szeghajú* (uo.); *poszpászt*, *posztpász* (csemege, Dorottyá, Békaegérharc, I. Nyr. 28 : 176, 33 : 415), *hamuhadni* (Földi sírja fölött); *lopint* (An. 305. l, Schedel kiad.); *vagyonka* (1790. A pillangó és a méh) *vetél* (»mintegy keresztülvetéli vászonszálkint« Tavasz) stb. — Jövevényszavaink közül önála találjuk először az *azurt* (»az ázur menny« Ódák 1 : 8.) és a *milliárdot* (»négy milliárd ember« A lélek halh. II. vége felé). — De vannak Csokonainak más új szavai is, részben fontosak, amik régiebb forrásból nincsenek kimutatva s így okvetetlen megérdemelték volna a fölemlítést. A *rózsás* melléknevet ő használja először mai költői jelentésében (»te illetéd rózsás újjoddal« Ódák 2 : 22, r. ábrázat, Elegyes v. A hízelkedő; rózsásodik Dor. IV). Önála találjuk legelőször a *lendül* és *fejlík* igét (noha amazt csak 1865-ből keltezi a NyUSz, emezt 1807-ből): »S egy szellet a rózsának bimbóiból kilendül« (An. végén). »Míg a természetből ki nem fejlettem volt« (Az álom). Még említhetném a *megkönnyezetlent* (Ódák 1 : 2), a *téjhabot* (An. 19) stb. — Persze sok más érdekesség is van Cs. nyelvében, pl. *akastyáni* hegyek (174) s több eff. Egy jegyzete megmagyarázza a NySz-ban idézett *kákompillis* szót (Dor. III). — Furcsán járt Cs. a *kalamajka* szóval; úgy látszik, a *kamukával* tévesztette össze, mert azt mondja róla: »A k. egy szőrből való fényes matéria, melyet kivált régi magyarjaink mentebélésnek viseltek« (Dor. IV).

SIMONYI ZSIGMOND.

Helyreigazítások. *Tollasmező. Lecsepül. Észbekap.* Alexics György (Nyr. 37 : 179) a »tollasmező« kifejezést oláh hatásnak magyarázza, mivel az oláhban *pană* nemcsak tollat, hanem virágot is jelent. Én ezt a magyarázatot kissé romantikusnak találtam, s olvastára nagyon szárnyaira vettem »a kételkedés, e barna denevér.« Hasonló példákön kezdtem törni a fejem. Eszembe jutott a latin *penna*, meg a mi *toll* szónk. De vele mindjárt eszembe jutott az a szép régi nóta is, hogy :

»Jaj, be hires, jaj be
Nevezetes a liba,
Be sok keserves verseket
Leír annak a tolla !«

Egyszersmind az is, hogy nagyapáink az utjokban talált ludtollakat gondosan összeszedték, elrakták a tükör mellé, s azokból faragtak ügyes kézzel íróeszközt, mikor szükség volt rá. Na, mondom ez nem hasonló példa. Én mindjárt tollhibának, vagy sajtóhibának gyanítottam az illető kifejezést, s azt sejtettem, hogy így van helyesen: »Csipkebokor tollós-

¹ Hajlong értelmében Csokonai után Verseghynél 1804-ben.

mező szélében.« Ismeretes dolog ugyanis, hogy a Székelységben a *tarló* szó ily alakban járatos: *tolló*. S a *tollósmező* kifejezés csak egyetlen egyszer fordul elő Mailand *Székelyföldi gyűjtésében* is (331. l.) Másutt seholsem találtam e kifejezésre. A Tájszótár sem ismeri a *toll*-nak *virág* jelentését. De mindaddig nem nyilatkoztam, míg biztos tudomást nem szereztem a kérdésről. A fent idézett népdalt Parajdon jegyezte föl Mailand. Kérdésemre Molnár Ödön, parajdi ref. segédlelkész azt írta, hogy ő sohasem hallott a parajdiaktól *tollasmezőt*, hanem *tollósmezőt* igen, mert, úgy mond, az odavaló ember »nem azt mondja, hogy: *tarló*, hanem *tolló*.« Molnár Ödön s.-lelkész úr szavahihetőségében bízva kimondhatjuk, hogy Mailand *tollas mezeje* ha nem is szarvas, de legalább is *tollas* hiba a *tollós mező* helyett.

Buzás Dezső »újmódi«, tehát »hibás« szóknak bélyegezte a Nyr. szeptemberi füzetében (Nyr. 37 : 317) a *lecsepül* és *észbekap* kifejezéseket. Képtelen képnek mondja az *észbekap* kifejezést, melynek idétlenségét még fokozza, ha birtokviszony nélkül használják. A »fejéhez kap« kifejezéssel állítja párhuzamba s ennek analogiájával magyarázza. No már így csakugyan képtelen kép volna. De nézze meg csak Buzás a NySz. tudósítását. Ott épen hatféle jelentésben van idézve a *kap* ige, nem is számítva a szólásformákat. Az *észbekap* kifejezést a *kap* igének 'valamihez hozzájut' jelentésű használatával lehetne legjobban megmagyarázni, ha már mindenáron magyarázni akarjuk. Pl.; *erőre kap, lángra kap*. Ez viszont egy még konkrétabb jelentésű használatból indulhatott ki, pl. az ilyenekből: *lóra kap, lábra kap*. (Felkelvén ott az földről *lábra kapa*. KTör: Ján. 17). A Tájszótárban ily adatot találtam: *észbe kap*: eszébe ötlük vmi, észreveszi magát idejekorán, mielőtt pl. elszólná magát. De magát az *észbekap* kifejezést is többször hallottam a néptől, még pedig ép ilyen jelentésben. Hogy miért van benne *ba-be* ragos határozó a *kap* mellett, s miért nem *ra-re* ragos? Talán kombináció útján keletkezett. Észbe vesz + észre kap = észbe kap.

Másik »újmódi« szónak a *lecsepül*-t említi Buzás. *Ujmódinak* már azért sem mondható, mert Pázmány, Czeglédi, Veresmarti, Pécsváradi mind jól ismerik és használják. (V. ö. NySz. I: 411) Buzás kombinált szóalkotásnak tartja a *csép*-ből, meg a *csepű*-ből, »merthogy az író a cséppel csepűvé vagy pozdorjává töri, csépel az, amit lecsepül.« Talán tréfából mondja ezt. Hiszen nem olyan hallatlan dolog a magyarban a valaminek tartást, valaminek mondást jelentő *-l* képzős denominális ige. (V. ö. TMNytan 453. l.) Tudjuk, hogy *csepű*: a szősz alja, rossza, tehát *csepül, lecsepül* = csepűnek mond, csepűnek tart. (V. ö.: bünöl, Fal.; ural, okol stb.)

CSÜRI BÁLINT.

Magyar palatogrammok. A NyK. legújabb füzetében (38 : 193) Gombocz Zoltán magyar palatogrammokat közöl saját kísérletei alapján. Bevezetésül mentegetőzik s igazolni akarja, hogy miért teszi közzé az ő rajzait. Ez a mentegetőzés teljesen felesleges, hisz Gombocznak nemcsak joga, hanem kötelessége is önálló fonétikai megfigyeléseket végezni s megfigyeléseit közzé tenni. Én 17 évvel ezelőtt végeztem stomatoskopikus

vizsgálódásokat, amikor ez a kísérletezés a kezdet nehézségeivel küzdött; azóta tökéletesebb eszközökkel, biztosabb módszerrel lehet dolgozni, tehát nem az a hiba, hogy most Gombocz is közli az ő rajzait, sőt inkább az a baj, hogy ez a csaknem két évtized mások ellenőrző és kiegészítő megfigyelései nélkül mult el. Gombocz az ő közlésének mentségéül említi, hogy az én sorozatom nem teljes, a fonétikai helyzettel járó ejtésbeli különbségeket nem tüntetem fel, az én palatogrammjaim »nem természetes, hanem ideális szájpaddlásba rajzolt, stilizált (!), asszimmetrikus palatogrammok«. S ezek alapján előbb csak sejteti, hogy az én palatogrammjaim rosszak, mert az egyes hangokra vonatkozó megfigyelések közti különbséget alig meri az egyéni kiejtés rovására írni; később aztán világosan megmondja, hogy az olyan palatogrammoknak, mint az enyéim (s említi Bremeréit is) »lehet ugyan demonstratív, didaktikai hasznuk, de tudományos értékük vajmi csekély.«

Ha elfogulatlanul össze hasonlítom Gombocz palatogrammjaait az enyéimmel, el kell ismernem, hogy vannak köztük különbségek is, de sok tekintetben az ő rajzai igazolják az enyéimet, s ezt G. elfelejti megmondani. A különbség oka első sorban a használt mesterséges szájpaddlás különböző vastagsága és alakja. Ismételnem kell, hogy az én megfigyeléseim 17 évvel ezelőtt történtek s azóta a fonétikai kísérletezés általában s ennek körében a mesterséges szájpaddlás készítésének technikája is rendkívül haladt. Gombocz mesterséges szájpaddlása $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ milliméter vastagságú, az enyémmek vastagsága több volt mint egy egész milliméter, tehát a nyelv ugyanolyan magasságban nagyobb területen érintette, mint a vékonyabb szájpaddlást; ez a körülmény maga megmagyarázza a különbségeknek egy részét. Egy más részüknek oka egyéni. Gombocz a nyugati nyelvjárássterületről való, ahol egyes magánhangzókat (pl. *è, ê*) zártabban ejtenek, mint az én otthonomban, a Duna mellett; különbséget okoz még a szájpaddlás alakja, az ejtés módja s az a körülmény is, hogy én az egyes hangokat külön, egymagukban ejtettem, Gombocz pedig hangsorban. Annál érdekesebb, hogy G. rajzai mennyiben igazolják az enyéimet, ha összehasonlítjuk Kingsley rajzaival (Int. Zschr. III.), pl a *k, g*, az *š, ž* s az *l* képeit. A szűk és széles ejtésű magánhangzók közt G. rajzai különbséget mutatnak, míg az enyéim nem s Techmer sem vett észre különbséget (Int. Zschr. IV : 157), Érdekes volna most már további megfigyelések alapján eldönteni, vajjon a megfigyelésben van-e a hiba, vagy pedig nyelvjárási, esetleg egyéni sajátossággal van-e dolgunk.

Végül még néhány szót a palatogrammok alakjáról. G. szerint az ideális szájpaddlásba asszimmetrizálva rajzolt palatogrammoknak tudományos értéke csekély. (Elhagytam a »stilizált« szót, mert G. ezt helytelenül alkalmazza; ezek nem stilizált rajzok.) Igaza van annyiban, hogy pontosabbak a hű rajzok s ma már arra kell törekedni, hogy minél pontosabb másait kapjuk az érintkező felületeknek. Ez azonban teljesen hű kép sohasem lehet, mert hisz ugyanaz az egyén sem ejti ugyanazt a hangot egészen egyformán s a rajznak ki kell egyenlíteni az esetleges eltéréseket. Maga Rousselot se kívánja a legtökéletesebb másolásmódot, a fotografálást. »Il n'y a aucune utilité à photographier les tracés. Comme on le verra, les tracés n'ont pas la rigueur mathématique qui justifierait une

méthode si précise, si dispendieuse et si lente.« (Principes, 59. l.) Az efféle megfigyelésekről csak azt mondhatjuk, hogy minél több, minél elfogulatlanabb vizsgálatra van szükség s arra kell törekedni, hogy a tudomány haladását, az eszközök tökéletesedését felhasználva az eredmény minél jobb, minél megbízhatóbb legyen.

BALASSA JÓZSEF.

Az özö ejtés fejlődése. Kovács Márton (Nyr. 37 : 417) egész új gondolatot lát Mészöly Gedeon cikkében (uo. 289), aki a HB-ben vegyesen előforduló *ē-ző* és *ō-ző* alakokat úgy magyarázza, hogy az özés ekkor még nem volt olyan általános mint ma. Az özö ejtés fokozatos fejlődése nem új gondolat; részletesen tárgyaltam ezt a Magyar Nyelvjárások c. munkámban (124—5. l.), de mindenesetre Mészöly érdeme, hogy ügyesen és meggyőzően alkalmazza ezt a nyelvtörténeti jelenséget a HB. nyelvének magyarázatában.

BALASSA JÓZSEF.

Pata. (Nyr. 37 : 430). A kacsát jelentő *pata* szó török vagy keleti szó. Nevezetes dolog, néhány évvel ezelőtt egy gyöngyösi dajkától halottam a gyerekszobában; hogyan került hozzá, Isten a megmondhatója.

PONORI THEWREWK EMIL.

A *pata* azok közé a szók közé tartozik, amelyek mindenféle csterjedtek, de sehol se bizonyulnak őseredetieknek. Megvan az arab, újperzsa, örmény, kurd, spanyol stb. nyelvben; l Hübschmann: Armenische Grammatik 1 : 114, G. Meyer: Albanesisches Wörterbuch stb. [Hübschmann pl. azt mondja: »*bad* oder *bat*, Ente = neupers. *bat*, arab. *baṭṭ*, syr. *baṭṭā*, Ente. Herkunft unbekannt.«]

H. SCHUCHARDT.

Felső fok és tárgyias igeragozás. Kardos Albert téved, ha azt hiszi (37 : 323), hogy az ilyen mondatfűzésben: »*A legtöbbet ő dolgozott, áldozott, szenvedett stb.*« a *legtöbbet* szó tárgya volna a mondatnak, s így valami különös sajátosság lappangana a felsőfok viszonyításában, és »megmagyarázandó újabb jelenséget« vél abban a szóviszonyításban. Nagyön egyszerű és könnyű a magyarázata. Az a felsőfokú melléknévi forma itt nem melléknév és nem is tárgya a mondatnak, hanem mint szó is, meg mint mondatrész is valóságos h a t á r o z ó. Köznapi beszédben csakugyan ez a forma járja változatlanul, de a művelt nyelv már alkalmazza a különféle határozási viszonyokhoz, mint: *többé, többször, több ízben* stb. V. ö. Már én többet, már én többet magyar huszár nem leszek. (Népd.) Többet ne lássalak nálunk! Egyszer megtettem, de fogadom, hogy többet nem teszem. Egyszer láttuk a templomban, aztán soha többet. Ezekben a *többet* egyáltalán nem tárgy. A felső fokot pedig több határozószó is elfogadja. Ami magyarázatra szorulna, az a *-t* képző ott a szó végén. Ez alkalmasint valami rokonságot tart azokkal a kiveszőfélben levő képzőkkel, amelyek olyan titokzatos erővel alkotnak határozókat, pl. *földszint* (hol?), *oldalt*

(hol, merre ?), *imént* (mikor ?), *hanyatt* (hogyan ?), *hasmánt* (hasonfekve) stb. A többi példa, amelyet Kardos A. idéz, arra az esetre nem alkalmas argumentum, egyik-másik nem is magyaros, de annyi szent, hogy nem is debreceni kálmínista írta, vagy mondta azokat.

BELÁNYI TIVADAR.

Kérdés, t. dolgozótársunk magyarázata kielégítő-e a *legtöbbet* esetében, s igaza van-e abban, hogy minden egyéb eset magyartalan. Az említett határozó pl. valóságos tárgy a köv. mondatokban: »Azok, kiknek a munkásosztály eddigelé a *legtöbbet* köszönhet, nem az ő osztályából kerültek ki.« (Népszava 1905. VI. 20). »Ő volt az, aki a *legtöbbet* kapott« (Az Ujság 1908. XXII. 2, 13). S már Kossuth Lajos mondta: »Az ausztriai nép irányában a *legszívesebb barátságot érez*« (t. i. a képviselőház, ha helyesen idézi Dénes Sz. NyF. 53 : 27). — Talán közelebb járunk a helyes lélektani magyarázathoz, ha azt mondjuk, hogy ilyenkor a határozott névelő rendszerint nem szükséges s a névelős és névelőtlen szerkezet elegyedéséből keletkezik az az új szerkezet; pl. a *legtöbbet* *őneki* köszönheti \times *legtöbbet* *őneki* köszönhet $>$ a *legtöbbet* *őneki* köszönhet. (Vö. *legtöbbször* vagy a *legtöbbször*; *legszebben* és : »mely is a bírói zsebben meghuzódik a *legszebben*« Ar. A fülemile; *leggyakrabban* és : »az alakuló irodalmi köznyelvben fordulnak elő a *leggyakrabban*.« Nyr. 37 : 325 stb.) — A szerkesztőség.

Bél. A 326. lapon mondottakhoz még hozzátehetem, hogy a *bélt* : *belet*, *bélü* : *belü* egyaránt használatos új állomáshelyem, Szigetvár vidékén. A *belü*, *belet* nyilván újabb rövidülés. Megjegyzem, hogy a *belü* a MTsz.-ban előfordul ebben a két szóban : *gyútbelü* (l. ezt a Nyr. 36 : 140. l. is) és *vérbelü*.

CSEFKÓ GYULA.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

Tájszók és szólások.

sólya: hajózsámoly

gyenge csozë: fiatal csavargó

burkony: kompborda

gányó: dohánykertész (*ganeo* = részegember; ha jól indult a »plánta«, sohasem józan, nagyokat iszik a finác bőrére.)

kurtafarkú: rövidszoknyás, darázsderekú, telt menyecske.

kóty: túlrett sárgadinnye

pipás kóty: egyik végén kidudorodott sárgadinnye

pityere, gugyori: nádkerítéses, nyiltgödrü tetőnélküli árnyékszék.

császármicsodája: a vontatókocsi első tengelyén levő görbe szeg.

heprecsóré: ki mindenkinek tanácsot ad, s mindig beszél, ha nincs is reá semmi szükség.

csóré: leves, mely savóból és kenyérszeletekből készül.

bajdora: ringó-rengő járású félkegyelmű egyén.

(Szentés.)

A választásról beszél a kecskeméti ember: »Hárman, négyen, hát úgy köztársaságba mink is émöntünk a negyvennyócas körbe oszt parancsótunk a pénzünké' két liter bort.«

Olyan éles mint a *milling*.

Hencög, mint Kun Nina malacca a garasos kötélén.

(Kecskemét.)

BENKÓCZY EMIL.

Apafi Mihály fejedelemhez egy instantia.

Csikban Zsögödben Iako Bedenök Andorjás Uram alázatosan supplicál édes Uraságos Uram Kegyemödnék! A minapában ottogyéton a ponkon ahajos ahajban a tziher mellett szántunk vala; egyszer két varasbéka forma Kurutz köjkek reám találának, az egyik sárig cze dele szabásu, a másik egy nagy bolond hojszu koszt forma vasval ugy meg sudífta és sonyorítta, hogy még most es a vajnakomon a pillattya: Azért édes Uraságos Uram! Kukutsollyon alá kigyemöd onnét a hijjubol és hutyorítsa meg ezeket a varasbéka forma kurutz köjkeket: osztán édes anyámes kegyemödnék szettyel szottyalt hodos vakarut süit.

Bedenök Andorjás Uram.

Hátlapján: «*Tréfa*, Székely instantia«. — A Nyr. 2: 224 közölt székely instanciáknak változata. Kézirata az Erd. Múz. levéltára Aranka-féle gyűjteményében.

SZÁSZ FERENC.

Tréfás népdal.

Vírmezőben¹ feir lú,
Béhajtotta a bíró.
Úgy megrugta a bírót,
Mindjárt szörnű halált hótt.

Falusi n a g y (?) tanácsok
Sirassátok bírátok.
Áj-váj be kár vót,
Be jó huzó-vonó vót!

Iletibe meghagyta,
Hogy a decka jó drága.
Hogy a decka jó drága
T i z e n ő t (?) forint ára.

Fontunk néki koporsót
Mogyorófábul egy jót.
Oly szíleset, oly hosszút,
Lába, könyöke kinyúlt.

Felültettük egy padra,
Úgy csúszattuk a kasba.
Két r o s s z (?) ökor kihúzta,
Csálé, Csákó a dombra.

Falusi n a g y tanácsok
Sirassátok bírátok . . . stb.

— — — — —

MÁRTONFI LAJOS.

¹ Vö. Vértölgy stb. MNy. 4: 352. — Az itt közölt tréfás népdalt nagy kedvvel énekelgettük 1869-ben Zilahon.

² Az aláhuzott és kérdőjelekkel kísért szavakra nem emlékezem már egész háttározottan.

I Z E N E T E K.

P. E. Ön azt mondja beküldött cikkében, hogy Arany Kies ősz c. versében ez a kifejezés:

»És ha jó sugár, mely csábít
S el-*elrugja* csalvirágát:
Termő-elve ép marad«

találgatásra ad alkalmat, de eligazít Baksay Gyalogösvényének egy helye, ahol a gazda tavasszal lesi, a gyümölcsfái közül »melyik nem rúgja el a virágát« (Magyar Regényírók 37:512). »Mivel — mondja ön — minden fa elhullatja a virágát, erre nem ügyelne a gazda, de megvigyázza, — amit az elrugás egyedül jelenthet — hogy bodozódó csemetéin kibújnak-e a gyümölcsstermés biztató hirnökei«. És okoskodását így fejezi be: »Mikor tehát kies őszi időben a kacér napsütés másodvirágzást serkent, népies szóval ez így is mondható: ták és füvek csalvirágokat rugnak el.« — Ennyi naivság? igazán hihetetlen! Inkább azt kell hinnünk, hogy vagy tréfál, v. be akar csapni bennünket. De hisz ez országszerte ismeretes kifejezés (nemcsak egyik-másik vidéken, mint amiket Lehr tödöz föl, nagy garral országos divatjukat hirdetve): *elrugja* virágát a gyümölcsfa, a szőlőtő = idő előtt hullatja el, nem bírja megérlelni. Egyik legilletékesebb szakemberünk, Mágócsy-Dietz F. egyetemi tanár, volt szíves ebbeli kérdésünkre felelni: »A gyümölcsfa virágából rendes körülmények között termés, illetőleg gyümölcs fejlődik. A rendes körülményekhez hozzá tartozik, hogy a virág termőjének bibéjéhez a virágorhoz hozzá jusson és a virágot illetőleg a termőt beporozza, akkor aztán a termő illetőleg a termőben levő magkezdemény, vagy magkezdemények petesejtjét a porszemek megtermékenyítik. Ennek a folyamatnak az eredménye, hogy a magvak de egyúttal a termő is továbbfejlődik és lesz belőle termés illetőleg gyümölcs. Ez az állapot, amelyre a nép azt mondja, hogy a növény *köt*. És valójában ki is alakul a gyümölcs, ha csak fejlődésközben más valami baj nem éri. Ha a növény, illetőleg a virág nem köt, úgy hiába fejlődött és elpusztul, lehullva a növényről. A gyümölcsfa és általában a növény az ilyen virágot *elrugja*, de sok helyütt *lerugja*, és az ilyen növény *rug* vagy *rugós!* Különösen gyakori ez a szőlőn, amelynek több fajtája állandóan *rugós*. A nép azonban nem keresi mindég a rugás okát és ezért az »elrugás« alatt is érti, ha bármely okból a virág lehullik a fáról anélkül, hogy természés való fejlődését megkezdte volna, sőt rugásnak mondja azt is, ha a természés fejlődni készülő virág is lehullik. A gyümölcsfa tehát *elrugja a virágát*, ez azt jelenti, hogy a virág a virítás vége felé a hervadáskor egyszerűen lehullik a fáról látható ok nélkül«. — S hogy semmi kétség ne legyen, Baksay Sándor is szíves volt saját kezével értesíteni, hogy úgy értette a kifejezést, ahogy mindenki érti: a fa mingyárt a virágzás kezdetén elszórja virágát, a »lepörög csészéstől, pártástól, sőt kocsányostól.«

P. A. Hogy a MNy. szerkesztőségének van-e igaza, mikor a *holtbizonyost* otromba németességnek mondja (f. é. szept. borítékán) vagy pedig a MNy. nagy Csalhatatlanjának, mikor az Arany nyelvéhez is méltó népiességek közé sorozza (MNy. 2:122): nem akarjuk eldönteni, de annyira bizonyos, hogy egyiküknek nincs igazuk.

K. M. A magázás eredetéről l. Sim. MNy-ét 1. kiad. 1:8—10.

T. V. A *szipolyról* több adatot talál Nyr. 33:371.

J. B. A keresztnévek hivatalos használatára nézve most az 1906. évi »Utasítás az állami anyakönyvek vezetése tárgyában (221.—233. l.) az irányadó. E szerint a kérdezett neveket hivatalosan így kellene használni: *Lidia* (vagy pontosabban a kiejtés szerint hosszú *í*-vel), *Hermin* (nem *-a*), *Karolina* (nem *Karolin*, ez ugyan ellentmond az előbbinek), *Sára* és *Sarolta* (ez két külön név, nem egyértékű), *Stefánia* (*Istvánka* nincs is a hív. jegyzékben), *Friderika* (nem *Frida*, se *Frída*), *Eugénia* (*Jenőke* nincs), *Juliánna* (nem

Iúlia, *Mariánna* (nem *Marianne*), *Róza* és *Rózsa* és *Rozália* (három külön névnek véve), *Augusztá* (nem *Ágosta*), *Paula* és *Paulin* és *Paulina* (három névnek véve, pedig *Paulin* és *Paulina* csakúgy viszonylik egymáshoz, mint *Hermin*, *Karolin* és *Hermina*, *Karolina*), *Viktória* (*Győzőke* nincs). Nem fordul elő a hivatalos jegyzékben *Leopoldína*, sem *Adrienne*, természetesen még kevésbé a szokatlan *Lipótka* és *Adrianna*.

S. O. A *roha* szó, mely Lipcsey Ádám versében fordul elő (»S ha elveszek és roha sírban a férgek rágiák agyvelőm«, Mohács és Vidéke 25. évf. 29. sz.), tudtunkkal csakugyan nincs megemlítve a szótárakban, de megvan pl. Jókainál is: »A vén fa rohává lett rég« (Egy az isten! 1 : 428). A szó (vö. *rohad* és *korhad*), úgy látszik, a *korha* melléknév mintájára készült (l. NyF. 11 : 28).

A. M. A *labirintus* szóról kétféle magyarázat van. A régiebb magyarázat szerint egyiptomi eredetű, *Lope-roh'unt* temploma (Kiepert : Alte Geogr. 201, Nyr. 17 : 73), az újabb szerint Zeus *Labrandeustól* vette nevét, a káriai bárdos istentől, kit Krétán is tiszteltek s kinek jelképe, a kettős bárd (*labrys*) a nemrég kiasott ósrégi krétai királyi palota falain sűrűn előfordul (l. Láng N. a Beöthy- emlékkönyvben 166).

S. K. Kertész Manónak az Ármányról szóló értekezése a Nyr. mult évi decemberi füzetében jelent meg.

K. I. Azt kérdi, helyes-e, ha *dr. Sajó Pál felesége*, Kelemen Márta, *dr. Sajó Pálné*nek írja magát. Noha ez a kifejezésmód nagyon el van terjedve, mégsem lehet helyeselni, még pedig azért, mert kétértelmű: azt is érthetni rajta, hogy Sajó Pálné maga a doktor. Ebben az utóbbi esetben a kétértelműséget kizáró szerkezet ez lesz: *Sajó Pálné dr.* (vagy *Sajó Pálné, Kelemen Márta dr.*), az előbbi esetben pedig: *Sajó Pál dr.-né* (vagy *Sajó Pál dr.-né, Kelemen Márta*). Ha a doktor-nők száma szaporodni fog, talán nemsokára ők fogják követelni, hogy a kétértelmű cím használatát mint címbitorlást büntessék. (Helytelenítette már Csapodi I. B. H. 1905. II. 17.)

Pál A. közli velünk, hogy a *plajás* szónak *plájás* alakja ritkán ugyan, de előfordul Hétfaluban, mint *plajvász*, *palájvász* (plajbász) mellett is *plájvász* uo. (vö. 37 : 276 és MNy. 4 : 368).

B. D. Egy részüket közöljük.

Beküldött kéziratok. Kulcsár Gy. Az idegenszerű kifejezésekről. — Viski K. Székely hangszólyozási különösség. — Németh S. A domokosi nyelvjárás. — Leyrer M. Vezetéknév-halmaz. — Budai D. Népdalok, helynevek. — B. Takáts L. Tájszók. — Sebők D. Gúnynevek. — Benkóczy É. Mikor a nép urasan beszél.

Új könyvek és füzetek. Kicska E. A subiectum és praedicatum a grammatikában (Hornyánszky). — Paasonen H. Csuvas szójegyzék (Akadémia, 4 K). — Gombocz Z. Magyar palatogramok. (Különny.) — Weiszely Ö. A modern pedagógia útján (Franklin, 1909. 8 K).

Iskolai segédkönyvek. Szerk. Réger Béla dr. (Szentgotthárd.) Wellisch Béla.) 1. Simonyi Zs. Jó magyarság. 2. Réger B. Irodalmunk tartalmi ismertetése. I. rész. A legrégebb időktől a nemzeti költészet koráig. 3. Bálint K. Történeti helynevek és műkifejezések.

A. Kannisto: Über die wogulische Schauspielkunst. Angaben über die Zahl der Wogulen. (Különnyomatok a Finnisch-ugrische Forschungen-ből.)

TARTALOM.

	Lap
<i>Asbóth Oszkár:</i>	Zomak és szomoga 117
<i>Bajza József:</i>	Bajza József költői nyelvéről 13
<i>Balassa József:</i>	A mondat helyettesítői 150
<i>Batta Béla:</i>	A melléknévi mondatok népies használata 103, 152, 202, 249
<i>Benedek Károly:</i>	A mi diákjaink beszédéről 126
<i>Bitzó Sarolta:</i>	Nyelvprity 28
<i>Böngérfi János:</i>	Régi műszavaink 170
<i>Buzás Dezső:</i>	A divat 314
<i>Csefkó Gyula:</i>	A magyar nyelvújítás szótárához 129
<i>Csúri Bálint:</i>	Sem és se (Mikes K. apológiája) 258
<i>Dénes Szilárd:</i>	Kossuth Lajos nyelvművészete 49
<i>Erdélyi Lajos:</i>	A csángók eredete nyelvjárásaik alapján 1, 63
<i>Haiman Hugó:</i>	A magyar Simplicissimus 77
<i>Kardos Albert:</i>	A debreceni Fűvészkönyv új szavai 213
<i>Kemenes Péter:</i>	Szórendi különösségek 349
<i>Kertész Manó:</i>	Személyragos igekötők 397
<i>Köveskúti Jenő:</i>	A Königsbergi Törédék mint karácsonyi ének. 456
<i>Kulcsár Gyula:</i>	Az idegen szavak átvételéről 145
<i>Mariánovics Milán:</i>	A datívus történetéhez 296
<i>Mészöly Gedeon:</i>	Mégy, mégyén 167
	A Halotti Beszéd nem-másolat-voltáról 289
	Hiátustöltőnek támadt mássalhangzó mással- hangzó után 438
<i>Pál Antal:</i>	Egy talmi-arany-magyarázatról 25
<i>Pálfi Márton:</i>	Brassai széljegyzetei a Magyar Nyelvörhöz 120
<i>Patyi István:</i>	Különös szóösszetételek 352
<i>Prohászka János:</i>	Nyelvesztétika 442
<i>Réthei Prikkel Marián:</i>	Csúzy Zsigmond szavai 337, 388, 448
<i>Simai Odön:</i>	A nyelvtörténeti szótárhoz 223
<i>Simonyi Zsigmond:</i>	Rövidítés mássalhangzók torlódása előtt 76
	Magyar elemek az európai nyelvekben 97
	Esemény a nyelvtudományban 385
	Furcsa összetételek 433
<i>Viski Károly:</i>	Magyar szók a mezőszégi oláhok nyelvében 218
<i>Wichmann György:</i>	A moldvai csángó magánhangzók történetéből 193, 241 303
<i>Widder Salamon:</i>	Csokonai mint nyelvújító 345, 402

Irodalom.

Német G.: A Vitkovits-kódex. <i>Rubinyi Mózes</i>	33
Mikszáth újabb munkáiból. <i>Rubinyi Mózes</i>	79
Viski K.: A tordai nyelvjárás. <i>Gesztesi Gyula</i>	82
Póra F.: A m. rokonértelmű szók és szólások kézikönyve. <i>Rubinyi Mózes</i>	173
Bacsó Gy.: Az adavidéki nyelvjárás. <i>Csefkó Gyula</i>	225
Klemm I. A. Baróti Sz. D. nyelve. <i>Prohászka János</i>	227
Orvosi nyelvművelés. <i>Simonyi Zsigmond, Csapodi István</i>	268, 459
Magyar nyelvű franciák számára. <i>Kertész Manó</i>	271
Nyelv és költészet. <i>Vértes O. József</i>	410
A magyar ősi ritmus. (Gábor Ignác könyve). <i>Kertész Manó</i>	460
Stilisztika. (Bartha és Prónai könyve). <i>Gerencsér István</i>	464

Nyelvművelés.

(Az egyes szók a szójegyzékben is.)

	Lap		Lap
Néhány szó két igealakról. <i>Borsodi László</i>	36	Föltételez. <i>Csefkó Gyula</i>	232
Valami harminc. <i>Kovács Márton</i>	37	Az új magyarság gyomjaiból. <i>Komáromy Lajos</i>	272
Brassai brassói. <i>Zolnai Gyula</i> ..	83	Magyar beszédünk. <i>Budapesti Hírlap</i>	273
Helyreigazítások. <i>Joannovics Gy.</i> 132	132	A jövő idő. <i>Buzás Dezső</i>	275
A latin-görög szók magyaros alakjáról. <i>Zolnai Gyula, Simonyi Zsigmond</i>	133, 175	Édes magyar nyelvünk. — <i>ny.</i> ..	355
Színházaink és a magyar nyelv. <i>Hg. F.</i>	230	Olvadás közben. <i>Egri Anna</i> ..	357
Leiter Jakab s egyéb magyartalanságok. <i>V. D.</i>	231	Elmemozdító. <i>Simonyi Zsigmond</i>	414
		Hogy igen, hogy nem. <i>Kardos Albert</i>	416

Magyarázatok, helyreigazítások.

(Az egyes szók a szójegyzékben is.)

Korcovát. <i>Simonyi Zsigmond</i> ...	38	Nyelvtörténeti adatok. <i>Kovács M.</i>	236
A Mondolat csirája. <i>Kardos Albert</i>	39	Hétrétű . . . <i>Csefkó Gyula</i>	236
Mankóczy István viselt dolgai. <i>Zolnai Gyula</i>	40	Plajás. <i>Zolnai Gyula</i>	275 (476)
Érdekes nyelvtani alakok. <i>Kovács Asztrik</i>	41	Pungur Gyula gyűjtése. <i>Herman Ottó</i>	277
A szociáлизmus szavai. <i>Kardeván Károly</i>	42	A csángók eredete. <i>Pál András</i> ..	278
Karácsony. <i>Mariánovics Milán</i> ..	43	Kacsaringós. <i>Kőrösi Sándor</i> ..	280
Felköszön. <i>Bérczi Fülöp</i>	84	Balogsüti, őrálló, szárazfa. <i>Komjáthy Sándor</i>	280
Javítandó? <i>Trencsény Károly</i> ...	84	Somolyog. <i>Bérczi Fülöp</i>	280
Jabrancsi. <i>Csefkó Gyula</i>	85	Egy diákszólásról. <i>Bihari Imre</i> ..	281
Helyreigazítások. <i>Csokán Pál</i> ..	85	Makaróni szók. <i>Baranyai Zoltán</i> ..	282
Evickél. <i>Kovács Márton</i>	86	A képzők eredete. <i>Laczkó Géza</i> ..	322
Nyelvpritty. <i>K. M.</i>	86	Felső fok és tárgyaz ragozás. <i>Kardos Albert, Belányi Tivadar</i> ..	323, 472
Párpuska, párpisztoly. <i>Zolnai Gyula, Kardos Albert</i>	135, 233	Folyton-foly. <i>Czuppon Elek</i>	324
Korszovát. <i>Kardos Albert</i> ..	137, 278	Adatok a szövegnyítéshez. <i>Rubinyi Mózes</i>	325
Tájszókról. <i>Simonyi Zsigmond, Pécsi János, Bagyary Simon, Komjáthy Sándor, Benkőczy Emil, Gagyhý Dénes</i>	137, 326	Mellékmondat helyett főmondat. <i>Kemenes Péter</i>	325
Gegyél. <i>Rubinyi Mózes</i>	138	Idegen. <i>Vámbéry Ármin</i>	359
Bél. <i>Zolnai Gyula, Csefkó Gyula</i> ..	177, 326, 473	Érdekes jelentésfejlődések. <i>H. Schuchardt, Simonyi Zsigm.</i> ..	359
Karácsony. <i>Melich János</i> ..	177	A határozó igenév. <i>Egri Anna, Keszhelyi Miklós</i>	360
Új többszámú szerkezet. <i>Kardos Albert</i>	178	Sylvester és Donatus az összetételről. <i>Csúri Bálint</i>	362
Tollasmező. <i>Alexics György, Csúri Bálint</i>	179, 469	Meghonosodott német szavak. <i>Gombkötő Antal</i>	363
Vándormagyarok. <i>Verő Leó</i> ..	179	Az ő házuk és az ók házak. <i>Szilágyi Ádám</i>	364
A magyar Simplicissimus. <i>Pintér Jenő</i>	181	Megjegyzések a Halotti Beszéd nem-másolat voltához. <i>Kovács Márton</i>	417
Véré, vésár. <i>Alexics György</i> ..	234	A betűk számaránya a magyarban. <i>Simonyi Zsigmond</i>	418
A körülírt mult-alakhoz. <i>Zolnai Gyula</i>	235	Jámbor. Nehezen-hisző. <i>Horger Antal</i>	419
Kövesdy Pál nyelvtanához. <i>Alföldy Marcell</i>	236		

	Lap		Lap
Kimódol. <i>Ádám Imre</i>	420	Csokonai mint nyelvújító. <i>Kovács</i>	468
Kétféle li. <i>Mariánovics Milán</i> ..	420	<i>Márton</i>	468
A szegek földje Göcsej. <i>Borbély</i>		Helyreigazítások. <i>Csüri Bálint</i> ..	469
<i>György</i>	421	Magyar palatogrammok. <i>Balassa</i>	
Lapszéli jegyzetek. <i>Rubinyi</i>		<i>József</i>	470
<i>Mózes</i>	465	Az ö-ző ejtés fejlődése. <i>Balassa</i>	
Boromissza. <i>Horger Antal</i>	467	<i>József</i>	472
Buksi. <i>Alexics György</i>	468	Pata. <i>Ponori Thewrewk Emil, H.</i>	
		<i>Schuchardt</i>	472

Egyveleg. Vegyesek.

Adatok irodalmi nyelvünk szó-		gyar kedélyesség. <i>Keszthelyi</i>	
tárakoz. <i>Prohászka János, Klan-</i>		<i>Miklós</i>	282
<i>iczay Sándor</i>	34	A Magyar Nyelv kérelme. <i>A</i>	
Egy délibápos szövejtő. <i>Csüri</i>		<i>Magyar Nyelvőr szerkesztősége</i>	283
<i>Bálint Kalmár</i>	182	A Nyelvtörténeti Szótárhoz.	
Az idegen szó, mint csinytevő.		<i>Viski Károly, Kropf Lajos, Ko-</i>	
<i>Népkolai Tanügy</i>	184	<i>vács Márton</i>	320
Mit hoz föl védekezésül. <i>Szeged</i>		<i>Böngészet.</i>	327
<i>és Vidéke</i>	184	Nyelvi iparművészet.	333
Gyermeknyelv. <i>Verő Leó, Tren-</i>		Köszönés. <i>Mihály Ferenc</i>	365
<i>csény Károly, K. A.</i>	262	Idegen gúnya. <i>Borsodi László</i> ..	366
Adatok irodalmi nyelvünk szó-		Az Eszperanto hódít.	421
tárhoz. <i>Székely Artur, Ba-</i>		A gramatizálásnak kirívó példája	424
<i>dinyi Mátyás, Kristóf Do-</i>		Adatok irodalmi nyelvünk szó-	
<i>mokos</i>	265	tárhoz. <i>Cserna Andor, Cser-</i>	
Apponyi Albert gróf és a ma-		<i>nák Szaniszló</i>	409

Népnyelvi hagyományok.

Családnevek	45, 428	Természetrajzi mesék	45
Gúny- és ragadványnevek 141,		Hasonlatok	87, 142
381, 382, 430		Elbeszélés	88
Helynevek	94, 377—381, 429	Állatnevek	429
Közmondások	143, 426	Növénynevek	94, 376
Népmesék .. 185, 235, 284, 333, 367		Népies orvosságnevek	188
Népdalok	382, 474	Párbeszédék	238, 426
Szólások 45, 86, 142, 239, 371,		Mikor a nép urasan beszél ..	373
425, 474		Gyermekversek	95
Tájszók 47, 90, 138, 189, 286,		Találós mesék	187
374, 427, 473		Táncmondókák	383
Tréfás mondások, káromkodá-		Szólásmagyarázatok	44
sok	87, 140		

